

Interpretace přírodního a kulturního dědictví při tvorbě pěších tras, muzeí a výstavních expozic

(studijní materiály k akci)

TENTO PROJEKT

„Kulturní dědictví venkova a venkovský cestovní ruch“

JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKOU UNIÍ

Z EVROPSKÉHO ZEMĚDĚLSKÉHO FONDU PRO ROZVOJ VENKOVA

v rámci opatření III.3.1 Vzdělání a informace

Programu rozvoje venkova ČR

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí.

Obsah:

Sestavování plánu.....	4
Klíčové otázky	4
Proč se chcete do interpretace pustit?	4
Co budete interpretovat	5
Komu je to určeno.....	11
Jak budete interpretovat?.....	17
Jak zjistíte, jestli jste dosáhli cíle?	19
Vztahy mezi otázkami.....	19
Neformální zapojování komunity.....	20
Finalizace plánu	21
Realizace – jak vdechnout plánu život	21
Proč interpretaci plánovat	22
Plán interpretace je když.....	22
My plán nepotřebujeme!	22
Dejte se do práce.....	23
Jaký plán?.....	24
Jaký plán?	26
Kdy je plán ztráta času?	26
K čemu je Strategie a k čemu podrobný plán?	26
Různé Plány pro různé situace	27
Co vyžaduje strategie interpretace?	29
Co vyžaduje podrobný plán interpretace?	29
K čemu jsou konzultanti interpretace	32
Jak plánování interpretace navazuje na další iniciativy?	32

Archeologické výzkumy v Bořitově34

Dějiny prvních výzkumů 34

Pravěké osídlení a vznik dnešní vsi 37

Starší doba kamenná 38

Mladší a pozdní doba kamenná..... 39

Doba bronzová, starší doba železná 40

Doba Keltů (laténská kultura) 41

Doba Germánů (doba římská a doba stěhování národů)..... 42

Doba Slovanů (doba hradištní - časný středověk) 42

Významné archeologické lokality v Bořitov45

Sestavování plánu

Tato kapitola se zabývá tím, co potřebujete udělat, abyste vytvořili plán interpretace. Individuální požadavky se budou lišit podle typu plánu, který potřebujete, podle toho, k čemu plán budete chtít použít, a v závislosti na tom, kdo se plánování zúčastní. Existuje však několik otázek, které tvoří základ každého plánu. Jejich zodpovězení vám pomůže vytvořit lepší interpretaci, jiným lidem umožní pochopit vaše záměry a vám pak usnadní získání podpory pro své projekty.

Klíčové otázky

Abyste mohli sestavit dobrý plán interpretace, musíte si odpovědět především na tyto otázky:

- Proč chcete interpretaci zajistit?
- Co budete interpretovat?
- Pro koho?
- Jak budete interpretovat?
- Kdo bude interpretaci vlastnit a zajistí, že je řádně udržována a poskytována?
- Jak zjistíte, jestli jste dosáhli cíle?

Jak znázorňuje schéma, tyto otázky spolu vzájemně úzce souvisí. Zmíněné schéma vám může pomoci při četbě této kapitoly.

Proč se chcete do interpretace pustit?

Ze všech otázek je tato vůbec nejdůležitější a měli byste si ji zodpovědět jako první. Interpretace může být součástí péče o přírodní a kulturní dědictví, může zapadat do turistických nebo komunitních programů. Zásadou je, že se všichni zúčastnění musejí dohodnout na tom, k čemu má projekt sloužit a komu ku prospěchu. Své cíle zformulujte tak jasně, jak jen dokážete, a nechejte si dostatek času k tomu, abyste se s ostatními mohli na seznamu těchto cílů dohodnout. Dlouhodobé, celkové cíle jsou stejně důležité jako základy domu. Pokud nejsou jednoznačné nebo pokud na ně lidé mají rozdílné názory a pokud neproběhla dostatečná diskuse, může se stát, že budete muset po čase provést zásadní – a velmi drahé – opravy! Vaše celkové cíle jsou důležité rovněž jako podklad pro pozdější kontrolu, jestli interpretace přináší to, co jste si od ní slibovali (viz kapitolu 6).

Pokud si nejste svými celkovými cíli jisti, můžete určitou inspiraci načerpat z textů v rámečcích, které představují konkrétní příklady interpretace.

Co budete interpretovat?

Zpravidla zjistíte, že vaše interpretace by mohla rozvíjet velké množství myšlenek. Plán interpretace musí definovat, co ve vašem místě stojí za interpretování. K tomu potřebujete zjistit, čím je místo význačné, vybrat prvky vašeho místa, o kterých se domníváte, že návštěvníky zaujmou, a rozhodnout se, co chcete návštěvníkům sdělit. Zároveň musíte zvážit, jak moc, kdy a kde chcete návštěvníky vybízet k návštěvě vámi vybraných prvků. Vybrat, co chcete interpretovat, je poměrně bolestivý proces, protože se vlastně rozhodujete o tom, co ze své interpretace vypustíte.

Předmět interpretace – význačné, viditelné, jedinečné...

Co znamená význačný?

Prvním krokem při odpovědi na otázku „co interpretovat“ je jiná otázka – „čím je toto místo význačné“? Může to být zjevné. Na místě je například hluboká propast, nebo jiný zajímavý geologický prvek, nebo obec byla ve středověku střediskem sekty novokřtěnců, nebo se zde nachází budova, která je svého druhu vzácná, například funkční historický hamr. Tyto věci jistě budete chtít interpretovat a tento typ pozoruhodností bude vaše návštěvníky zajímat.

Jestli je ale něco skutečně význačné, může také záležet na úhlu pohledu. Co považují za význačné odborníci můžete například zjistit z knih nebo na příslušném úřadu či agentuře. Když se ale zeptáte místních dětí, co ony považují za význačné, pravděpodobně dostanete některé velmi odlišné odpovědi. Starousedlíci, kteří ve vesnici prožili celý život, budou mít zase jiné příběhy k vyprávění. Pokud chcete, aby vaše interpretace odrážela skutečný charakter místa, stojí za to, zjistit od místních obyvatel, co by oni chtěli návštěvníkům ukázat.

Asi nebudete schopni zahrnout a zohlednit každý nápad, s nímž se setkáte. Pokud ale vaše interpretace dokáže postihnout aspoň některé z příběhů, které místní lidé považují za pozoruhodné, získají pocit spoluvlastnictví vaší interpretace. A navíc tím můžete návštěvníkům více přiblížit lokální genius loci. Sběr již zapomenutých místních názvů a vydání mapy obce s těmito názvy, jak to např. učinilo sdružení Drnka v Drnovicích na Vyškovsku, může být jedním z počinů, jak získat zájem a podporu místních obyvatel pro vaše další interpretování.

Průzkum u pramene

Při svém pátrání po tom, co je význačné, se snažte co nejvíce využívat „primárních“ zdrojů. To znamená vrátit se k původním dokumentům: dopisům napsaným v době, kterou zkoumáte, archivům panství, starým publikacím. Tímto způsobem získáte lepší pochopení lidí, kterých se interpretace týká, a můžete najít zajímavé citáty nebo obrazy, které můžete využít při interpretaci. Znamená

to také, že k názorům na historické události prezentovaným v knihách můžete přidat svůj vlastní názor.

Navíc průzkum prováděný mezi pamětníky může představovat velmi důležitý nástroj na zapojení místní komunity do projektu interpretace. V našich podmínkách tento postup s úspěchem využila řada projektů, zajímavé příklady můžete najít u Slavonické renesanční společnosti, Tuž se Broumovsko! nebo sdružení Drnka.

Co stojí za pohled?

Při sepisování seznamu pozoruhodností, které by šlo interpretovat, si neustále kladte otázku „bude to skutečně návštěvníky zajímat“? Na podporu příběhu, který budete vyprávět, musí existovat nějaký doklad, který lidé mohou sami vidět. Pokud není na co se dívat, je těžké lidi zaujmout. Pokud máte silný příběh, ale málo viditelných dokladů, můžete jej oživit využitím replik artefaktů, obrazů, divadla nebo živých ukázek. Klasickým příkladem jsou rekonstrukce bitev jako forma interpretace.

Jak se tam dostat?

Když budete přemýšlet o tom, co interpretovat, mějte na paměti, že vaši návštěvníci pravděpodobně budou chtít sami jít a místo trochu prozkoumat. Při sepisování míst, která byste chtěli interpretovat, si ověřte, jestli je místo snadno přístupné – a pokud ne, pak jestli je možné bezpečný přístup rozumně zajistit. Je potřeba posuzovat to s citem a s ohledem na vaši cílovou skupinu. Rozhodně to nemusí znamenat, že byste měli všude natáhnout asfaltový koberec. Musíte si ale promyslet jak a v jakém počtu lidé přijedou. Pokud to bude nezbytné, zajistěte parkoviště a stezky.

Význačný blátivý svah

English Nature, anglická obdoba naší Agentury ochrany přírody a krajiny, chtěla zvýšit povědomí veřejnosti o ochraně geologických památek. Její pracovníci vybrali řadu lokalit, které považovali za obzvláště pozoruhodné a plánovali ke každé umístit panel. Jedním z těchto míst byl starý železniční průkop, na němž byly prováděny studie exponovaného jílovo-břidličného svahu, které pomohly stanovit důležité principy moderní geologie. Pro geology to bylo jedinečné místo. Ale pro všechny ostatní to byl jen blátivý břeh. Zkušený průvodce by dokázal význam tohoto místa oživit, ale pouze za pomoci panelu by to bylo obtížné. Svah byl navíc zarostlý křovím, které by muselo být každoročně odstraňováno. Pracovníci English Nature se nakonec rozhodli, že interpretace tohoto místa široké veřejnosti by nestála za vynaložené úsilí, a namísto toho vyrobili specializované texty pro studenty a učitele.

Tuto lokalitu prosím neinterpretovat!

Představte si, jaké by to bylo, kdyby každou pěknou vyhlídku „zdobil“ panel popisující věci, které z ní lze vidět, nebo kdyby šipky ukazovaly cestu ke každé zarůstající louce a na jejím okraji by stál stojan s letáčky popisující tradiční salašnictví a jeho význam pro ochranu přírody a krajiny.

Až budete procházet svůj seznam úžasných míst a začnete snít o skvělé interpretaci, kterou byste mohli provádět, vzpomeňte si, jak bývá nádherné objevit místo, kde máte pocit, že jste první. Buďte citliví k atmosféře vašeho místa a nechejte lidem dost prostoru pro vlastní objevování. Všeho moc škodí, i té interpretace!

Vstup zakázán?

Jsou ve vašem místě citlivé lokality, které jsou zajímavé, ale příliš zranitelné na to, abyste je doporučovali k návštěvě? S rozhodováním vám pomohou konzultace s odbornými úřady a agenturami. Pokud takové oblasti máte, dokážete najít způsob, jak je interpretovat, aniž by je lidé museli přímo navštívit?

Často využívanou strategií u nejexponovanějších částí přírody bývá kombinace návštěvnického centra, krátkého okruhu s naučnou stezkou a delší trasy. Mnoho lidí si udělá představu o místních krásách v expozici návštěvnického centra a samotné místo nenavštíví. Velká část si projde krátkou naučnou stezkou, kde se dozví více. A jen ti nejodhodlanější – a pravděpodobně i neinformovanější a nejohleduplnější – se vydají po delší trase dovnitř cenného území. Navíc, pokud je to s průvodcem, může správce území skutečně minimalizovat negativní dopady a při tom veřejnosti nabídnout možnost odpočinku a osvěty.

Udělejte si inventuru

Při vytváření seznamu toho, co by šlo interpretovat, je užitečné zaznamenat si konkrétní znaky, které chcete interpretovat. Pokud budete například uvažovat o interpretaci židovského hřbitova, je dobré uvést čím je hřbitov výjimečný, například výtvarným zpracováním náhrobků, velikostí, polohou, stářím, slavnými osobnostmi, které tu jsou pochované apod. Inventura znaků vám může pomoci uvidět mezi nimi vzájemné souvislosti a pomůže vám také odhalit, kde potřebujete provést další průzkum. Inventura může zároveň posloužit jako záznam otevřený pro každého k nahlédnutí. Díky němu váš plán nezůstane pouze v hlavě jednoho člověka.

Co jiného se děje?

Dobrá interpretace spíše doplňuje jiné iniciativy než by jim konkurovala. Proto je důležité mít přehled o tom, co jiného se ve vaší oblasti děje. Možná už nějaká interpretace vašeho místa existuje. Pokud je to ve vaší moci, chcete ji zcela nahradit nebo spíše jí doplnit? Pokud nemáte možnost přímo ji ovlivnit, snažte se do vašeho projektu zapojit ty, kteří tuto možnost mají. Můžete se dohodnout

na koordinaci přístupu, takže obě skupiny budou prezentovat jiné aspekty nebo témata vztahující se k místu. Možná že nová výstava zemědělského nářadí v muzeu může být propojena s programem dnů otevřených dveří na místní farmě a sérií vycházek na téma „jak zemědělství utvářelo naši krajinu“, vedených místním znalcem přírody.

Měli byste vnímat také širší okolí. Pro mnoho vašich návštěvníků budete pouze jednou zastávkou na cestě po regionu. Stává se ale, že mnoho míst v jednom regionu se snaží říkat podobné věci. Takovým příkladem mohou být některé mikroregiony, které nechaly vyrobit informační panely jednotlivých obcí. Jejich obsah je svou strukturou i grafickým ztvárněním velmi podobný a po přečtení druhého, třetího další zůstávají nepřečteny. Strategie interpretace pro takovou oblast by měla identifikovat, kde by konkrétní aspekty příběhu obcí v mikroregionu mohly být nejlépe sděleny a která média by byla nejvhodnější pro která místa. Měla by také objevit nový **příběh** pro některá místa, protože suchý popis historie obce a aktuální počet obyvatel pro interpretaci nestačí.

Téma interpretace – kouzelná formulka

Na konci procesu popsaného v předchozích odstavcích patrně budete mít dostatek materiálu na několik malých knih. Pokud se ale pokusíte prezentovat každou zajímavost vašeho místa, kterou jste zjistili, vaši návštěvníci budou ohromeni, nebo znuděni – pravděpodobně obojí. *Jádrem interpretace je zachytit duši místa, ne zavalit druhé vším, co o něm víte.*

V interpretaci platí že méně znamená více. Musíte si pečlivě vybrat, co chcete interpretovat, a to bude vyžadovat jednak drastické zásahy do všech materiálů, které se vám podařilo nashromáždit a hlavně náročné diskuse o tématech interpretace.

Témata

Jedním z důležitých výstupů plánování musejí být témata interpretace, která vyjádří to, co chcete o místě sdělit. Kapitola 1 problematiku témata rozebírala. Témata jsou prohlášení, která spojují různé prameny informací a využívají myšlenky nebo představy jako způsobu porozumění místu. Témata pomáhají organizovat a třídit váš materiál a zajišťují, že přemýšlíte o tom, co chcete, aby vaši návštěvníci pochopili a nezahrnete je nesourodými fakty.

Témata by měla:

- být formulována jako celé věty
- obsahovat jednu hlavní myšlenku
- odhalovat, o čem interpretace je
- být maximálně zajímavá
- být maximálně konkrétní

Témata interpretace pro širší oblast většinou musejí být obecnější. Například skupina řídící interpretaci v oblasti Nairn Seafront chtěla interpretovat různá

témata – přírodní hodnoty města, historii rybářství a rozvoj cestování za doby královny Viktorie. Plán interpretace navrhuje, aby veškerá interpretace podél pobřeží podporovala následující hlavní téma: „*Minulost a budoucnost oblasti Nairn je příběhem jejího vztahu k moři*“. To propojuje všechny oblasti, které skupina chtěla interpretovat. Vytváří to celkovou myšlenku, kterou si návštěvníci odnesou. V tomto rámci mají konkrétní lokality vlastní témata. Například série panelů podél pobřeží obsahuje tato témata:

- Nairn jako módní letovisko bohatých za doby královny Viktorie
- Kamenná jezírka vytvářejí na tomto jinak písčitém pobřeží neobvyklé přírodní prostředí.
- Podoba pobřeží v okolí Nairnu se rychle proměňuje, jak je písek přesunován proudy, přílivem a bouřemi.

Uvedená témata se týkají faktů, ale témata mohou zahrnovat také myšlenky nebo přístupy. Například:

- Život dětí pracujících v této továrně byl těžký.
- Pokud má tento motýl přežít, bude potřebovat naši pomoc.

Zkuste najít taková témata, která jsou jedinečná pro vaši oblast. Téma typu „Tato krajina byla vytvořena miliony let eroze a tisíci let lidské aktivity“ je sice dobré, ale může se hodit pro kteroukoli část Evropy. Pokud cítíte, že je vaše téma příliš obecné, zkuste je zúžit na řadu dílčích témat, která jsou více specifická.

Témata vyžadují cvik

Práce s tématy vyžaduje trochu praxe. Dostat se do toho vám pomohou tyto zkušební náměty.

Generátor témat

1. Začněte tak, že doplníte zbytek věty „Celkově se moje vystoupení (výklad, výstava atp.) týká“ To, co jste doplnili bude obecné téma, jako v knihovní kartotéce například heslo „ptáci“.

2. Napište další větu, tentokrát začínající „Konkrétně vám chci povědět něco o“ Můžete třeba dopsat „nočních ptáčích“. Blížíme se, ale noční ptáci ještě tématem nejsou. Jsou *předmětem interpretace*.

3. Nyní doplňte větu „Po vyslechnutí mého vystoupení (nebo zhlédnutí mé výstavy apod.) bych chtěl(a), abyste porozuměli tomu, že“ To, co napíšete tentokrát, je *téma* – samostatná věta, například: „vzhledem k tomu, že jsou noční ptáci jen zřídka k vidění, váže se k nim mnoho pověr“.

Upraveno z „Environmental Interpretation“, autor Sam Ham.

Co s tím dál?

Pokud jste napsali dobré téma, neměli byste se ptát „no a co?“, nebo „co s tím dál?“ Zkuste si to na výše uvedených příkladech. „Ptáci“ nebo „Noční ptáci“ nejsou témata, protože se stále můžete zeptat „a co s nimi?“ Třetí věta dává odpověď a ukazuje jádro toho, o čem interpretace je.

(O této problematice se lze dočíst více v mnoha knihách uvedených v seznamu literatury na konci této publikace, zvláště od autorů Billa Lewise, Sama Hama a Johna Veverky.)

Souhlaste nebo nesouhlaste

Když budete uvažovat o tématu, které byste mohli použít, asi přijdete na to, že různí lidé mají různé názory. Někdy dokonce úplně protichůdné. Například tady jsou dvě možná témata týkající se větrných elektráren:

„Elektřina získaná z větrné energie je odpovědí na energetické potřeby společnosti.“

„Elektřina získaná z větrné energie je provázena zohyzdění krajiny turbínami.“

Pokud zjistíte, že se vám nabízejí různé pohledy na jednu věc, jako v tomto případě, popřemýšlejte o tom, jak prezentovat obě stránky příběhu. Nezapomeňte, že jedním z cílů interpretace může být vyprovokování diskuse! Muzeum ve městě Lowell, velkém středisku zpracování bavlny v americkém státě Massachusetts, to provedlo tak, že na každý panel umístilo dva bloky textu. Jeden doprovodilo obrázkem muže v cylindru a text vyprávěl o tom, jak bavlnářští magnáti vystavěli celé město. Druhý obrázek ukázal dělníka v krátkých rukávech a doprovodný text popsal, jak těžké bylo pracovat v přádelnách.

Interpretace a místní lidé

Někdy je důležité podnítit místní obyvatele, aby se začali zajímat o své místo. Můžete třeba mít příměstský park a rádi byste, aby lidem nebyl lhostejný, nebo můžete cítit, že sdílený pocit společného místního dědictví by mohl posílit vaši komunitu.

V tom případě budete potřebovat odlišný přístup, než byste využívali vůči návštěvníkům. Místní lidé jsou pravidelní návštěvníci, takže některá média interpretace, jako jsou panely, budou zakrátko ignorována. Namísto toho popřemýšlejte o způsobech, jak lidi zapojit do objevování a dokumentování jejich společného dědictví individuálně, možná prostřednictvím sestavení brožurky s místními příběhy. Nebo naplánujte sérii akcí, které podpoří setkávání lidí a objevování jejich místa. Můžete, například, pracovat na „mapě“ vaší vesnice, která poví místní příběhy a ukáže oblíbená místa. Příkladem takové mapy je jeden z výstupů občanského sdružení Drnka z Drnovic na Vyškovsku.

Komu je to určeno?

Jestliže budete chtít povyprávět návštěvníkům všechno o své oblíbené problematice nebo místě, ve svém zápalu můžete tuto otázku snadno přehlédnout. Problém je však v tom, že vaši návštěvníci nemusejí vaše nadšení sdílet – aspoň prozatím. Pamatujte, že většina návštěvníků přijíždí ve svém volném čase a nikoli proto, aby vaše místo do hloubky studovali. Samozřejmě, že lidé, kteří vaše místo studovat přijdou, například školáci nebo studenti, mohou také využít vaši interpretaci, ale vaše hlavní publikum tvoří lidé, kteří k vám *přijíždějí příjemně strávit část svého volného času*. Nic víc a nic méně.

To má zásadní dopady na to, co a jak jim budete nabízet. Návštěvníci přijíždějí s vlastními očekáváními – nejdřív je musíte splnit a teprve pak můžete doufat, že je zaujme to, co jim chcete povědět. Na základní úrovni to znamená poskytnout informaci o tom, kde se ocitli, co u vás mohou dělat a kde je WC. Znamená to také, že svou nabídku musíte sladit, s tím typem zážitku, který hledají. Někdo, kdo navštíví mezinárodně proslulou historickou lokalitu, jako je Pražský hrad, bude očekávat velké a všestranně vybavené návštěvnické centrum. V malém trhovém městečku budou lidé vděční za pár jednoduchých informačních panelů o zajímavých budovách. Na místě pro piknik na klidné polní cestě možná budou chtít jen vychutnat atmosféru klidu a míru a panel u cesty věnovaný místní flóře by tento zážitek pokazil.

Protože většina návštěvníků neprijela, aby vaše místo do hloubky studovala, musíte dát pozor, aby vaše interpretace byla nastavena na odpovídající úroveň. Ideální je něco zajímavého, ale ne příliš specializovaného nebo podrobného. Příklady toho, kdy se příliš nedaří nastavit tuto úroveň určitě znáte ze svého okolí řadu. Často se s tímto problémem můžeme setkat u starších přírodovědných naučných stezek. Jejich texty bývají příliš podrobné a nezáživné, jako by je psali odborníci pro jiné odborníky, pro „obyčejného smrtelníka“ jsou však nepoužitelné.

Vaši návštěvníci – prosím seznamte se!

Pokud chcete, aby vaši návštěvníci přijali to, co jim chcete sdílet, musíte své návštěvníky znát a interpretaci přizpůsobit jejich potřebám, povaze a zájmům. Vytvořte si proto jejich co nejpodrobnější obrázek. Může vám pomoci, když si odpovíte na tyto otázky:

- Kdo jsou?
- Co už o vás vědí a co očekávají?
- Jak se dozvěděli o vašem místě?
- Kdy přijíždějí a jak dlouho se zdrží?
- S kým přijíždějí?
- Kam dále pokračují? Nebo kam by rádi pokračovali?

Kdo jsou?

Zkuste jednoduše charakterizovat vaše návštěvníky, například jak jsou mladí nebo staří, jestli jsou místní nebo přijíždějí zdaleka, ze které země pocházejí. Zjištění kdo jsou vaši návštěvníci vás může dovést k tomu, že budete pro různé kategorie poskytovat různé interpretace. Podoby interpretace se mohou lišit typem použitých médií, (například zvláštních her pro děti, či publikací přeložených do cizích jazyků) nebo i výběrem lokality – možná bude vhodné prezentovat jiné stránky vašeho místa, abyste zaujali různé kategorie návštěvníků. Z mnoha důvodů je pravděpodobné, že se rozhodnete dělat svou interpretaci pouze pro některé kategorie návštěvníků.

Co o vašem místě vědí a co očekávají?

Musíte vědět, co už o vašem místě návštěvníci vědí a za čím k vám přijíždějí. Některá velká muzea si před tím, než se pustí do velké expozice, udělají průzkum a zjistí si, co jejich návštěvníci vědí a jaký mají vztah k navrhovanému tématu (viz text v rámečku). To jim pomáhá při plánování obsahu a stylu interpretace. Možná nebudete mít zdroje nezbytné pro provedení velkého průzkumu, ale vždy stojí za to zvážit, jakým objemem základních informací potřebujete své téma doprovodit a jak můžete vyjít vstříc různým úrovním zájmu a znalostí návštěvníků. Zmíníme tady několik modelových situací.

Jaký je váš vztah k „vícenohým breberkám“?

Kurátoři londýnského muzea přírodních věd chtěli otevřít novou výstavu věnovanou členovcům (hmyzu, pavoukům a korýšům). Oslovili 145 návštěvníků, aby zjistili, kolik lidí o těchto tvorech vědí, a uspořádali několik skupinových diskusí o tom, jaké pocity tato skupina živočichů v lidech vzbuzuje.

Zjistili, že většinu lidí členovci příliš nezajímají, nebo k nim cítí odpor. To tým vůbec neodradilo, ale vedlo jej to k naplánování výstavy jako otevřené prestižní akce, jejímž celkovým cílem bylo ozvláštnit členovce a vyhnout se jejich nelichotivému obrazu „vícenohých breberků“.

Situace 1. Návštěvníci pražského Vyšehradu většinou tuší, že přicházejí na místo, které kdysi v dějinách Česka hrálo významnou roli. Mnozí tady budou očekávat, že se dozvědí, v čem přesně jeho význam spočíval. Ale mnoho jiných to nijak zvláště nezajímá a přicházejí sem jen příjemně prožít volný den. Co s tím?

Klasické řešení, je poskytnout první skupině odpovídající interpretaci, např. panely o historii, průvodce po památkách apod. Druhá – početnější – skupina kolem panelů s největší pravděpodobností jen projde – nepřišli sem číst, ale procházet se na čerstvém vzduchu nebo posedávat na sluníčku. Plán interpretace skotského pobřeží v okolí města Nairn (Nairn Seafront Tourism Management Programme) musel řešit podobnou situaci. Většina návštěvníků sem přijížděla prostě strávit den u moře a žádnou interpretaci neočekávali. Místní organizace ale chtěly zvýšit přitažlivost města a podnítit návštěvníky, aby trochu objevovali také krajinu v jeho okolí. Proto se rozhodli, že návštěvníkům nenápadně přiblíží historii Nairn a přírodní hodnoty zátoky Moray Firth, zatímco si budou užívat to, za čím přijeli – procházky se zmrzlinou, golf nebo hry na pláži. Vznikla tak série panelů na promenádě s velmi stručným textem a bláznivé překážky na místním golfovém hřišti. Překážky ve tvaru typických kamenných jezírek nebo mořských živočichů nepotřebují žádný vysvětlující text o místní flóře či fauně, a přesto lidem jednoduše připomínají moře a živé organismy, které ho obývají. Návštěvnické centrum by v tomto případě nebylo účinné, protože povaha místa a očekávání jeho návštěvníků mu neodpovídá.

Situace 2. Zámecký rybník je spolu s ostatními Lednickými rybníky známou ornitologickou lokalitou a je pravděpodobné, že mnoho zdejších návštěvníků bude chtít vědět hodně o ptácích. Spíše než interpretace je budou zajímat praktické informace – například kteří ptáci byli tento týden pozorováni, kde jsou další zajímavé lokality k pozorování, kolik kvakošů letos zahnízdilo ve zdejší ostrovní kolonii. Kolem rybníků se ale prochází mnoho návštěvníků, kteří vědí o ptácích jen velmi málo a přijíždějí sem spíše do parku nebo na zámek.

V tomto případě bude vhodné promyslet dva oddělené projekty, jeden pro nadšené milovníky ptactva a druhý pro náhodnější návštěvníky. Amatérští ornitologové by možná uvítali okopírované seznamy pozorovaných ptáků a jejich aktuální soupisy na tabuli. Ostatní by spíše mohli být osloveni jednoduchou expozicí osvětlující například způsoby migrace ptáků. Nezapomeňte ale vždy uvést, kde mohou lidé v případě hlubšího zájmu najít více informací – skutečně dobrá interpretace může být totiž začátkem celoživotního koníčka.

Místa zamyšlení

Některá místa jsou výjimečná. Kostely a bojiště jsou příklady míst, která mohou pro návštěvníky mít hluboký citový význam, a vy k tomu musíte být citliví. Znamená to dvě věci – zaprvé vaše interpretace bude muset tento aspekt konkrétního místa respektovat, a zadruhé měli bystě vědět, že lidi, kteří podnikají tuto svého druhu pouť, pravděpodobně nebudou chtít, abyste jim příliš povídali, protože sami vědí, čím je místo pozoruhodné. Co s tím? Pokud pracujete s takovýmto místem, zvažte, jak se můžete postarat o ty, kteří prostě chtějí nasát atmosféru, a vaše interpretace je může obtěžovat. V mnoha kostelech jsou zákoutí, kde se mohou posadit lidé, kteří se tady, daleko od turistů, chtějí

pomodlit nebo na okamžik pohroužit do sebe. Pro tyto lidi je kostel více než kulturní památka.

Jak se o vás dozvěděli?

Jinou otázkou k zamyšlení je, jak se o vašem místě lidé dozvědí. Je přirozené, že pokud přijíždějí poprvé a o vašem místě se dočetli v knize, v letáku, zaslechli pořad v rozhlasu nebo je zaujala odvysílaná televizní reportáž, vytvořili si vlastní obraz místa i toho, co v něm budou moci dělat. Je proto důležité, abyste sledovali, jakým způsobem je vaše místo propagováno a veřejností vnímáno. Pokud mají vaši hosté odjíždět spokojeni, musíte jejich očekávání naplnit – a to ještě předtím, než jim můžete předat jakékoli vlastní poselství formou interpretace.

Kdy přijíždějí a jak dlouho se zdrží?

K čemu potřebujete vědět, kdy a na jak dlouho k vám lidé přijíždějí? Pokud jste v turistické oblasti, kde většina návštěvníků v sobotu odjíždí a přijíždí, není rozumné nabízet své procházky s průvodcem v tento den. Máte-li vysoký podíl opakovaných nebo pravidelných návštěv, musíte popřemýšlet o tom, jak interpretaci tu a tam změnit. I kdyby byla výstava sebezajímavější, lidé ji nepřectou více než dvakrát!

Pokud víte, že lidé mají tendenci navštívit vaši lokalitu jen na půl hodiny, zřejmě budete mít problém „prodat“ tříhodinový okruh. Jestliže v takovéto lokalitě působíte, pak je přirozené, že jedním z vašich celkových cílů patrně bude průměrnou délku pobytu zvýšit, ale měli byste být realističtí v tom, čeho můžete dosáhnout. Typický „časový rozpočet“ většiny návštěvníků jakéhokoli jednoho místa je hodina a tři čtvrtě. V tom je zahrnutý i čas na šálek čaje, WC a nákupy. Sečteno a podtrženo, většina návštěvníků stráví prohlížením expozice přibližně hodinu až hodinu a čtvrt, čemuž například odpovídají délky prohlídkových okruhů na hradech a zámcích.

Pokud plánujete interpretaci pro větší region a chcete návštěvníky motivovat k tomu, aby u vás zůstali den nebo dva, spolupracujte s jinými místy v oblasti a snažte se nabídnout aktivity od půlhodinové návštěvy až po celodenní exkurzi. Důležité také je, aby interpretace na různých lokalitách v regionu měla určitou pestrost co do předmětu i tématu. Různá místa by se měla spíše doplňovat, než se vzájemně dublovat. K delšímu pobytu vašeho návštěvníka jistě nebude motivovat pocit, že „to už jednou slyšel“.

S kým přijíždějí?

Pokud můžete, plánujte interpretaci tak, aby brala v potaz typ skupin, ve kterých návštěvníci přijíždějí, a aby podporovala interakci návštěvníků uvnitř jejich

skupiny. Prakticky to znamená rozdělit si návštěvníky do segmentů a přemýšlet o tom, co by se kterému typu skupiny pravděpodobně líbilo.

Zkuste interpretaci postavit tak, aby zahrnovala společenskou interakci (hra, diskuse, kvíz...) pro návštěvníky příjezdějící ve velkých skupinách. Jestliže pracujete s rodinami, které zahrnují děti i dospělé; pamatujte na to, že dospělí často vysvětlují věci svým dětem. Pokud ale v rodinných skupinách bývá mnoho „náctiletých“, může být vhodné (byť náročné) nabídnout jim nějakou aktivitu bez doprovodu dospělých. Pro návštěvníky, kteří příjezdějí jednotlivě nebo v malých skupinkách bez dětí, mějte připravené materiály k podrobnějšímu studiu.

Kolik návštěvníků očekáváme (a chceme)?

Prostřednictvím vytvoření charakteristiky vašich návštěvníků postupně dojdete k výběru vhodného stylu a přístupu k interpretaci. Počet návštěvníků, které očekáváte nebo chcete, ovlivní typ zařízení, které musíte zajistit, kapacitu všech budov nebo počet letáků, které musíte nechat natisknout. Pokud se připravujete na velký počet hostů, zvláště bývá-li soustředěný do určité doby, budete muset podrobně zvážit, jak usměrňovat pohyb návštěvníků tak, aby lokalita nepůsobila přeplněně, aby byl k dispozici dostatek záchodů, míst v kavárně apod.

Důležité je také, jak návštěvníci do vaší lokality příjezdějí. Mnozí přijedou autem a pro ně budete potřebovat odpovídající parkoviště. Ale šetrný cestovní ruch musí podporovat i jiné způsoby dopravy – jak můžete pobídnout lidi k tomu, aby k objevování vaší oblasti používali jiný dopravní prostředek než auto? Zajímavý příklad z Británie uvádí text v rámečku.

Pěšky od vlaku k šálku čaje

Devonský projekt Tarka si předsevzal podpořit turistické využití železnice Tarka, lokálky spojující Exeter a Barnstaple. Tvůrci projektu rovněž chtěli pobídnout návštěvníky, aby pěšky objevovali některé z vesniček, které leží pár kilometrů od dráhy.

Byla navržena pěší trasa, která spojuje nádraží s jednou z vesnic, a popis trasy byl k dispozici v čajovně poblíž nádraží. Popis byl vyroben velmi levně – mapa a slovní doprovod byly jednoduše ofoceny a zataveny do fólie.

Majitelé čajovny účtují malou zálohu za tyto mapky, což lidi motivuje k tomu, aby je vraceli a mohli je použít další. A znamená to rovněž, že čajovna může uspokojit potřeby po procházce vyhládlých a žíznících turistů!

Zdroje informací

Podrobné a přesné informace o návštěvnících vašeho místa získáte průzkumem. Nemusí hned jít o mohutnou akci. Ve většině případů můžete začít tím, že se poptáte v okolí. Místní hoteliéři a majitelé penzionů své hosty dobře znají. Zeptejte se několika, abyste získali pokud možno vyvážený názor. Zajímavé údaje můžete rovněž získat od odborníků na cestovní ruch. Existují podrobné

statistiky o počtu návštěvníků, délce pobytu apod. zpracované vládou agenturou Czech Tourism za celou Českou republiku. Navíc řada větších turistických regionů a center si zpracovává vlastní průzkumy.

Různí lidé, různé interpretace

Jistě jste si už uvědomili, že ne všichni vaši návštěvníci se snadno vejdou do jediné kategorie a že jeden nástroj interpretace, například leták, nemůže uspokojit každého. V ideálním světě by každý mohl najít interpretaci, která by přesně vyhovovala jeho zájmům a zamýšlené délce návštěvy a která by znamenala příjemně prožitý čas se svými společníky. Osobní interpretace prováděná průvodcem nebo demonstrátorem se tomuto ideálu může velmi přiblížit (viz kapitulu 7). Jenže většinou se budete muset rozhodnout, které skupiny jsou pro vás důležitější, a ušít jim interpretaci na míru. Pokud máte složitý mix charakteristik návštěvníků, použijte tabulku, která je uvedena níže a která vám pomůže identifikovat různé skupiny a rozhodnout, které z nich jsou prioritní.

Lokalita: Zámecký park v Lednici

Cílová skupina	jaké mají zájmy a očekávání?	jaké všeobecné informace o vašem místě?	jak často přijíždějí?	jak dlouho zůstávají?
místní rodina na denním výletě	procházka v parku, zmrzlina, káva	dobře oblast zná, ale méně z hlediska přírody	každý týden (14 dní)	cca 1 hodnu
dospělí bez dětí na dovolené	procházka k Minaretu, vyhlídka z ochozu, projížďka na loďce, občerstvení/piknik	obecné povědomí o památkách, o přírodě mnoho netuší	jednorázově, nebo jednou ročně	1,5 – 2 hodiny
skupina milovníků ptactva	zkontrolovat sezonní druhy, pozorovat kvakoše na hnízde	velké o přírodních hodnotách	každé 3 měsíce	2 až 4 hodiny

Krabička na brouky nebo peří – různá interpretace různým skupinám

Fiona Mathieson, průvodce National Trust of Scotland na hradě Crathes, ke svým prohlídkám přistupuje velmi individuálně, podle toho, koho provází: „Přemýšlím o tom, kdo je v publiku, jaké jsou znalosti a zkušenosti návštěvníků a co bych chtěla, aby skupina po túře dělala. Když jdu s rodinami, které mohou mít jen okrajový zájem o ptáky, snažím se je zapojit do aktivit, které jim umožní dovědět se více o známých druzích ptáků, a tak podnítit jejich zájem i o ostatní ptačí druhy. Například většina lidí někdy viděla, jak kos hledá potravu mezi

opadaným listím, ale netuší, co tam skutečně nachází. Rozdám lidem krabičky na brouky a požádám je, aby zkusili hledat tvory žijící v tlejícím listí. Místní členové RSPB (Královská společnost pro ochranu ptactva) ptáky dobře znají. S touto skupinou bych zkusila, aby se její členové zamysleli, jaké je místo ptáků v širším řádu věcí. Například by mohli zkusit zjistit, čím se živí místní dravci – poznáváním zbytků peří na místě útoku krahujce nebo studiem sovích vývržků. Tuto skupinu by rovněž mohly zajímat naše ochranné aktivity a přítomní odborníci by mohli přijít s nějakými konstruktivními náměty a radami.”

Jak budete interpretovat?

Součástí vašeho plánu musí být rozhodnutí, jaká média použijete. Strategie interpretace může obsahovat obecné návrhy, které by měly být v dalších fázích respektovány, kdežto součástí podrobného plánu lokality budou přesné specifikace toho, co se od jednotlivých médií očekává a jaký bude příslušný rozpočet, a popis systému řízení interpretace.

Média na míru

Kapitola 7 poskytuje stručný přehled o některých běžně využívaných médiích interpretace. Při výběru musíte zohlednit preference vašeho publika, váš rozpočet a především vhodnost pro konkrétní lokalitu. Pamatujte, že vámi vybraná média se stanou součástí místa. Pokud budete mít pocit, že by umístění panelu u hradní zříceniny pokazilo atmosféru tajemna, nebojte se místo nechat v původním stavu. Možná bude vhodnější obrázek zříceniny s její stručnou historií umístit do hostince v podhradí. Zřícenina tak zůstane místem, které jeho návštěvníci mohou sami objevovat, údaje o jeho historii jsou snadno dostupné a hospodský získá zajímavé téma ke konverzaci se zákazníky, kterému může přizpůsobit i názvy místních specialit na jídelním lístku.

Pamatujte, že u některých médií je nutné volit umístění velmi přesně. Pokud píšete podrobný plán lokality, buďte v tomto směru co nejpřesnější. Co se týče publikací, nezapomeňte si promyslet, kde je uskladníte, jak zajistíte distribuci a kde je vystavíte. U médií, která jsou závislá na čase, jako jsou vycházky s průvodcem, rozhodněte, kdy budou nabízena.

Interpretace na vodě

Interpretace nemusí být pouze něco hmatatelného, jako jsou známé panely a letáky. Příkladem může být letní festival na palubě trajektů mezi skotskou pevninou a ostrovy (Cuirm Cuain), který mimo jiné zahrnoval vyprávění příběhů, koncerty a diskuse s pasažéry. Všechny akce měly společného jmenovatele – vztah lidí ke své zemi – a nevтіravým způsobem návštěvníkům interpretovaly místo, kam cestovali, a daly jim nahlédnout do jeho pozoruhodné kultury.

Jasná témata, jasná poselství

Konečný podrobný plán by měl rovněž upřesnit, jaké poselství má každá část interpretace sdělit, jinými slovy jeho téma (viz výše). V programech vycházek s průvodcem musíte nechat prostor průvodcům, aby si zvolili vlastní přístup, ale v případě panelů a letáků potřebuje autor textů a grafik jasné zadání toho, čeho chcete dosáhnout. To platí i tehdy, když jste autorem textů anebo grafikem vy sami, nebo někdo z komunity! Mějte na paměti, že dobrý odborník ve svém oboru nemusí být vždy nejvhodnějším autorem textu pro interpretaci. Podle britských zkušeností je řada interpretačních textů psaná jazykem vysokoškolsky vzdělaných lidí, a přitom většině uživatelů těchto textů případnou nesrozumitelné. Proto se doporučuje psát jazykem, který odpovídá úrovni ukončeného základního vzdělání.

Dílčí cíle interpretace

Každá součást interpretace rovněž potřebuje stanovit konkrétní cíle, k jejichž dosažení má přispět. Tyto cíle jsou důležité v okamžiku kontroly funkčnosti interpretace. Pokud nebudete přesně vědět, čeho se snažíte dosáhnout, nemůžete to ani zhodnotit. Cíle mohou zahrnovat kterýkoli z níže uvedených příkladů nebo jejich libovolnou kombinaci:

- Co chcete, aby se lidé z vaší interpretace dozvěděli
- Co chcete, aby lidé díky vaší interpretaci pocítili
- Co chcete, aby lidé na základě vaší interpretace udělali

V mnoha případech budou vaše cíle zahrnovat vaše téma, nebo s ním budou totožné. Protože téma je celková myšlenka, kterou chcete, aby si lidé od vás odnesli, vaše cíle mohou být podrobnější. Například panel v Nairn o cestovním ruchu za doby královny Viktorie, zmíněný v předchozím textu, by mohl mít následující téma a cíle:

Téma: Nairn se ve viktoriánském období rozvinul v módní letovisko.

Cíle: Lidé čtoucí panel by měli pochopit, že 1) Nairn se za dob královny Viktorie rozvinul v módní středisko pro bohaté, 2) tito lidé chtěli pro svůj pobyt velké domy a 3) kámen z lomu u tohoto panelu byl použit na jejich výstavbu.

Minimálně třetina lidí, kteří si panel přečtou, se bude chtít ve městě podívat na viktoriánskou vilu. (Více informací o cílech najdete v následující kapitole.)

Možná budete chtít sami rozpracovat témata a cíle všech médií, ale většina autorů interpretačních textů a grafiků vám, až se dostanete do fáze realizace, může pomoci. To může být užitečné, protože oni přináší čerstvý, nezaujatý pohled zvenčí, který je blízký pohledu návštěvníka. U velkých projektů budou grafici chtít určitou míru volnosti, aby mohli k projektu přispět vlastními nápady a

schopnostmi. Nesmíte ovšem zapomenout naplánovat dostatek času na to, abyste jejich nápady s nimi mohli prodiskutovat a schválit je.

Řízení – peníze, údržba, provoz

Měli byste rovněž zvážit, jak budou vaše projekty řízeny. To zahrnuje – kde budou finanční zdroje a kdo bude zodpovídat za dohled nad provozem. Plán musí v první řadě obsahovat představu, jak bude zajišťována údržba po dokončení realizace. Pokud budete chtít mít letáky v místním obchodě, kdo zajistí, že stojan na letáky bude doplňován? Pokud vytvoříte panel, kdo jej každých pár týdnů zkontroluje a opraví v případě jakéhokoli poškození? Pokud plánujete návštěvnické centrum, kdo v něm bude pracovat, kdo je bude uklízet a kdo bude zodpovídat za účty? Kdo bude zodpovídat za opravy a obnovu expozice?

Jak zjistíte, jestli jste dosáhli cíle?

Prvním krokem při tvorbě vašeho plánu bylo prodiskutování celkových cílů, kterých jste chtěli prostřednictvím interpretace dosáhnout. Mezi tímto začátkem a vlastní realizací plánu je spousta vaší energie a možná i peněz. Proto má smysl si ještě před tím, než učiníte konečné rozhodnutí a investujete peníze do panelů, letáků a expozic, zkontrolovat jestli jste nesešli z původně vytyčené cesty, a otestovat si připravené texty. Příští kapitola rozebírá konkrétní způsoby, jak to lze provést.

Myslete od počátku na to, aby plán interpretace zahrnoval náměty na způsob hodnocení vaší práce a počítal s potřebným časem, popřípadě i penězi.

Vztahy mezi otázkami

Jistě je vám už jasné, že žádná část plánu nemůže být řešena izolovaně od zbytku. Vše souvisí se vším a odpovědi na jednu otázku ovlivní vaše rozhodnutí v jiné oblasti. Pokud máte poblíž vesnice kus stepi, zjara pokrytý koberci kosatců, mohli byste tady zřídit stezku. Ovšem jen za předpokladu, že k vám přicházejí návštěvníci v malém počtu a v malých skupinkách. Pokud byste ale chtěli významně podpořit místní ekonomiku a přilákat tisíce návštěvníků, pak tato možnost není vhodná.

Vzpomeňte si na schéma plánování interpretace, které znázorňuje vzájemné vztahy mezi dílčími otázkami. Proces plánování nelze zredukovat na jednoduchý logický postup. Musíte zvážit veškeré informace, to, jak do sebe zapadají, a být připraveni změnit svůj názor. Některé náměty, které zprvu vypadaly dobře, po uvážení dalších faktorů často přestanou vyhovovat. Po každém setkání zaznamenejte identifikované prvky i se souřadnicemi a seznam použijte jako základ pro další zkoumání vhodnosti prvků z hlediska jejich interpretace.

Neformální zapojování komunity

V ideálním případě byste měli do místních plánů interpretace maximálně zapojit vaši komunitu. Tím zajistíte, že budoucí rozvoj bude vycházet z jejích přání a zohlední vyřčené obavy. Místní lidé jsou rovněž často nejlepším zdrojem informací o oblasti, kde žijí. Při jejich zapojování do tvorby plánu lze využít některé techniky, které umožní, aby se co nejvíce lidí podílelo na definování možných úskalí a hledání věcí, které si zaslouží interpretovat. Čím více místních obyvatel se vám podaří zapojit, tím lepší obrázek si budete moci udělat o hodnotě, kterou komunita přisuzuje místním pozoruhodnostem. To pomáhá vyhnout se tomu, aby jedna skupina nebo jednotlivec příliš dominovali.

Konzultace s komunitou mohou často potvrdit názor odborníků, ale zapojením veřejnosti získá váš plán větší podporu a také úřady mohou být ochotnější jej podpořit. Tento proces může být časově náročný, ale z dlouhodobého hlediska se tato investice bohatě vyplatí.

Zapojení veřejnosti – hledání zdrojů

Do příprav strategie interpretace regionu Highlands se veřejnost aktivně zapojila. Členové komunity, včetně školních skupin, byli přizváni, aby se zúčastnili setkání v rámci menší, jasně vymezené oblasti. Na setkáních byli požádáni, aby v rámci dané oblasti označili zajímavosti a pozoruhodnosti, které by mohly být interpretovány. Každý účastník dostal sadu 18 barevných karet po třech kartách v šesti odstínech. Barvy odpovídaly těmto oblastem: využití půdy a moře, živá příroda, stopy činnosti člověka, přírodní prvky, lidé a minulost a ostatní. Trojice stejnobarevných karet byly očíslovány 1, 2 a 3 a označovaly, jak vysoko každý účastník hodnotí konkrétní prvek. Po rozdání karet byli místní lidé požádáni, aby na karty napsali prvky, které považují za zajímavé, a karty připíchli na velkou mapu. Účastníci nemuseli použít všechny své karty, ale nesměli žádné karty brát z mapy. Celkový počet a hodnota karet (1-3), které účastníci dali ke každému prvku místního dědictví stanovily celkového skóre pro všechny lokality.

Zapojení veřejnosti – hledání otázek

Na stejném veřejném setkání byl navíc všem účastníkům rozdán namnožený seznam možných klíčových otázek týkajících se návštěvníků a cestovního ruchu ve studované oblasti. Účastníci byli dotazováni, do jaké míry je různé otázky znepokojují (od úrovně 4 – velmi znepokojeni až po úroveň 1 – vůbec) a měli k odpovědi připojit krátký komentář.

Tyto klíčové „turistické“ otázky je důležité otevřeně rozebrat, neboť vám pomohou rozhodnout se o celkových i dílčích cílech plánu. Interpretaci pak lze využít jako pomocný prostředek k řešení některých otázek, například pomoci

citlivého umístění značení v terénu, nebo takového vedení stezek, které brání, aby lokalita byla zahlcena návštěvníky a docházelo k nadměrnému rušení zvířat.

Každé „úrovni závažnosti“ (1-4) lze přiřadit hodnotu tak, aby bylo možné vyhodnotit relativní význam každé otázky: 4 (velmi znepokojeni) = 4 body, 3 (dosti znepokojeni) = 3 body, 2 (vcelku spokojeni se stávajícím stavem) = 2 body a 1 (není problém) = 1 bod.

Mezi otázky, které můžete s lidmi takto zkonzultovat, patří: dostupnost celé oblasti, dostupnost konkrétních lokalit, informace pro návštěvníky, délka turistické sezóny, počet návštěvníků, parkování, ubytování návštěvníků, rušení zvířat, charakter oblasti, odpady apod.

Finalizace plánu

Finalizace a distribuce závěrů plánu je důležitou součástí celého procesu. Dbejte na to, aby plán byl formulován jednoduše a pokud možno bez použití odborné terminologie. Vyhněte se také přílišné kritičnosti nebo bojovnosti. Musíte totiž počítat s tím, že někteří lidé si ve zprávě nejprve najdou pasáže, které se týkají přímo nich, a budou je číst vytržené z kontextu.

Kdo zprávu uvidí?

Závěrečná zpráva bude patrně zajímat několik různých cílových skupin a vy byste si měli promyslet, jestli ji nebudete prezentovat v několika různých podobách. Plánovací skupina a hlavní financující úřady budou potřebovat celou zprávu z procesu plánování interpretace, aby závěrečná doporučení bylo možno umístit do odpovídajícího rámce.

Pro potřeby místních skupin a jednotlivců ale může být lepší zhuštěná verze. Ta může v obrysech představit výsledky veřejných konzultací, hlavní identifikované zdroje dědictví, témata interpretace a doporučení.

Realizace – jak vdechnout plánu život

Některé venkovské regiony byly předmětem řady studií motivovaných snahou řešit důležité otázky jejich rozvoje. Místní lidé tyto studie často považují za zbytečné a samoučelné. Místní plán interpretace může být také vnímán jako další zpráva do šuplíku. Jak tomu zabránit a zajistit, aby plán naopak fungoval jako pracovní dokument pro praktickou potřebu, kostra, v jejímž rámci lze pracovat na úspěšných projektech? První chybou by bylo čekat, že by jeden úřad nebo jednotlivec na sebe vzal břemeno plán koordinovat. Často bude třeba řešit složité otázky a dobrý způsob, jak to zajistit, bývá ustavení realizační skupiny. Tato skupina musí dodržovat kolektivní přístup, aby mohla zajistit, že různé projekty realizované úřady, nezávislými skupinami a jednotlivci budou průběžně konfrontovány s rámcem přijatého plánu. Jednotlivé projekty mohou snadno získat takovou dynamiku, že se plán bude zdát irelevantní. Je ale třeba, aby

všichni účastníci prokázali jistou míru vnitřní disciplinovanosti a plánu se přidržel. Jinak totiž hrozí, že dílčí projekty budou vytrženy z celkového kontextu a celý proces poškodí.

Proč interpretaci plánovat

Ať už jste skupinka jednotlivců se společným zájmem o lokalitu či tematiku, nebo přemýšlíte o interpretaci nějakého místa v rámci místního spolku, budete potřebovat naplánovat si své kroky.

Plán interpretace je když...

Plán interpretace je jasně formulovaný dokument, k němuž se můžete vrátit, kdykoli si budete chtít připomenout, co potřebujete udělat, nebo když si nebudete jisti, jestli jste se neodchýlili od původního záměru. Plán můžete použít k motivování druhých, aby se s vámi spojili, a můžete ostatním ukázat, že víte, čeho chcete dosáhnout. To je důležité, když budete žádat o finance úřady nebo sponzory – většina jich bude potřebovat vidět, že projekty, o jejichž podporu je žádáte, máte dobře promyšlené a naplánované.

Plánování interpretace vám přinejmenším pomůže zefektivnit komunikaci. Znamená to rovněž, že popřemýšlíte o tom, co se děje kolem vašeho místa, což může vést k novým zajímavým spojením mezi lokalitami v oblasti a pomůže předejít tomu, aby byl stejný příběh nabízen několikrát dokola. Plány interpretace mohou tvořit součást větších plánů, například ekonomického rozvoje nebo rozvoje cestovního ruchu obce či regionu, nebo plánu péče o lokalitu.

Plánování zahrnuje přemýšlení o tom:

- **proč** chcete s návštěvníky komunikovat
- **kdo** jsou návštěvníci
- co dalšího se v **okolí** děje
- jaké je vaše místo, co může nabídnout a **co** o něm chcete povědět
- **jak** a kde to povíte

My plán nepotřebujeme!

Taková je často první reakce, která většinu vyplývá z neznalosti a nepochopení. K čemu je plán dobrý? Když projdete procesem jeho vytváření a sepíšete si svá rozhodnutí do souboru jednoznačně formulovaných prohlášení, pomůže vám to, protože:

- Zjistíte, jestli je interpretace vašeho předmětu vhodná nebo ne, a jaký stupeň rozvoje si přejete.
- Stanovíte si konkrétní jasné cíle a ujasníte si, proč jste se do projektu pustili. Můžete se k nim vrátit, až přijde okamžik nerozhodnosti.
- Budete vědět, kdo je vaše publikum a – možná ještě potřebněji – kdo není, což vám umožní plánovat svou interpretaci s jasnou představou

o lidech a skupinách, které budete oslovovat. Mnoho projektů zklame lidi, kteří je realizují, protože se jim nepovede komunikovat s velkou částí "široké veřejnosti", nebo protože byly podvědomě určeny, aby zaujaly kolegy odborníky, z nichž ale jen pár patří ke skutečnému publiku. (Asi jste se už setkali s textem v průvodci nebo na panelu, ve kterém jste rozuměli každému pátému slovu. Dočetli jste ho?)

- Promyslíte si, kam chcete směřovat pohyb návštěvníků a kam chcete, aby nechodili, takže můžete ochránit citlivé oblasti.
- Zvážíte, jaká jiná interpretace je ve vaší oblasti nabízena a naplánujete svou interpretaci tak, aby ji spíše doplňovala než dublovala nebo s ní soupeřila.
- Budete znát svá témata, takže vy, vaše realizační skupina a pomocníci nebudete muset strávit celé dny "lovením" každého zlomku potenciálně užitečné informace o všech stránkách vašeho místa. Budete rovněž dopředu připraveni na lidi, kteří vám možná budou chtít nabídnout cennou sbírku něčeho, co skutečně nesouvisí s tématy, která chcete prezentovat.
- Vyjasníte si, jaká média jsou vhodná s ohledem na charakter vašeho místa a jeho citlivost, vaše pravděpodobné publikum a jeho očekávané množství, témata, která prezentujete, a zdroje, které dokážete získat. Takto vyzbrojeni byste měli být schopni odradit nebo přesvědčit asertivního člena vaší realizační skupiny, který se nadchl pro poslední výkřik multimediálních show nebo "klasické" panely.

Dejte se do práce

Plánování interpretace je proces, ve kterém informace, které seberete, nebo rozhodnutí, která přijmete o jedné záležitosti, ovlivní jiné záležitosti a jiná rozhodnutí. Schéma na následující straně ukazuje, jak vše funguje.

Začněte tím, že si ujasníte důvody, proč chcete interpretaci poskytovat. To ovlivní všechno ostatní. Pak se rozhodněte, pro koho má být interpretace určena a co ve vztahu k vašemu místu chcete interpretovat. Poté můžete kvalifikovaně zvolit nejlepší způsob realizace.

V určitém okamžiku se rovněž budete potřebovat zeptat, jestli interpretace funguje tak, jak bylo plánováno, a provést změny potřebné k jejímu zlepšení.

Logika pomáhá, ale sama nestačí

Schéma možná na první pohled vypadá jako počítačový vývojový diagram, v němž každý krok vede logicky k dalšímu, ale není to úplně pravda. Dobrá interpretace totiž závisí stejnou měrou na logických rozhodnutích jako na vaší tvořivosti a citu. Možná se rozhodnete, že nejlepším médiem pro vaše cíle, vaše publikum a sdělení, je prodejní publikace. Avšak aby to skutečně fungovalo, budete potřebovat nějaké svěží nápady na témata, která použijete, cit pro to, co by mohlo vaše publikum zaujmout, a tvůrčí přístup ke ztvárnění publikace.

Co dělat, když už víme, co chceme dělat?

Mnoho skupin začíná s jasnou představou o tom "co" interpretovat (viz schéma). Je docela možné přijít s nejlepším nápadem hned na začátku. Ale dokud si nepromyslíte všechny ostatní otázky (rámečky schématu), nemůžete mít jistotu, že vaše myšlenka skutečně může fungovat. Vašemu projektu může důkladné promyšlení jenom pomoci. Čas, který věnujete nalezení témat se odrazí na zaměřenosti vaší interpretace. Kromě toho samozřejmě každý, koho požádáte o finance, bude očekávat, že máte věci promyšlené a umíte je logicky obhájit.

Jaký plán?

Některé plány jsou "kuchařkou" pro další kroky. Stanoví, co je třeba udělat a jak dojít ke stanovenému cíli. Jiné plány mohou být spíše nástrojem k postupnému dosažení shody o cílech, významu lokality, k získání financí nebo jiných zdrojů a k vyjasnění, jak budou finance a pracovní kapacity využity. V kapitole 3 jsou další podrobnosti o možných typech plánů. Většina plánů interpretace řeší více než jen komunikaci s návštěvníky. Neplánujete jenom kvůli efektivnější komunikaci, zároveň řešíte rozvoj a řízení projektu, vytváříte plán usměrňování pohybu návštěvníků a finanční program. Vaším dalším cílem může být příspěvek k ochraně přírodního a kulturního dědictví, šetrnému cestovnímu ruchu nebo místnímu rozvoji. Kapitola 1 o těchto otázkách pojednává podrobněji.

Dobrý plán je veřejným prohlášením vašich úmyslů. Pomůže vám zjistit, kde se nacházíte, kam se chcete dostat a jak se tam dostanete.

Otázky a souvislosti

Plánování interpretace je hledání rovnováhy mezi různými aspekty a otázkami. Toto schéma znázorňuje, jak spolu různé vzájemně souvisejí složky interpretace. Do celého procesu tvorby interpretace můžete vstoupit v kterémkoli bodě, ale vždy se musíte ujistit, že vaše odpovědi na otázky v jednom rámečku jsou v souladu se zbytkem. U každé otázky se zamyslete, koho je potřeba k jejímu zodpovězení oslovit.

Proč to děláte?

Vaše cíle mohou souviset se:

- * Zvýšením pochopení
- * Usměrnování pohybu návštěvníků
- * Správou lokality
- * Posílením ekonomiky

Co budete interpretovat?

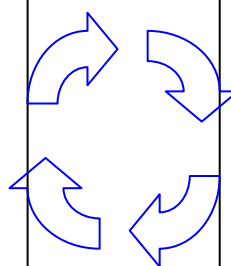
Potřebujete si promyslet:

- * Objekty, které návštěvníci mohou vidět
- * Jedinečné příběhy, které může místo vyprávět
- * Místa, kde je třeba regulovat přístup
- * Co je už interpretováno jinde
- * Témata, která použijete

Komu je to určeno?

Potřebujete si zhodnotit vaše návštěvníky z hlediska jejich:

- * Charakteristiky
- * Počtu
- * Zájmu a očekávání
- * Délky pobytu

Jak to provedete?

Musíte se rozhodnout pro nejlepší prostředek pro vaše sdělení, cíl a publikum:

- * Médium
- * Umístění a načasování média
- * Přiřazení různých témat k různým místům
- * Použitý styl

Jak to bude spravováno?

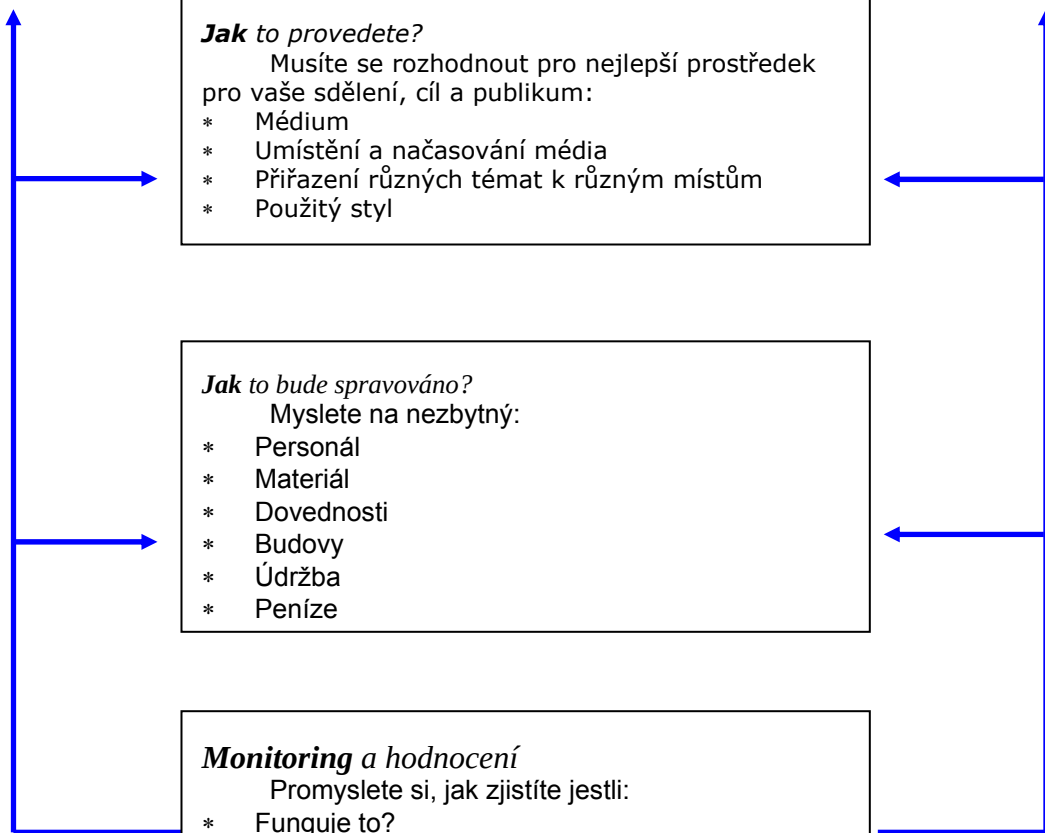
Myslete na nezbytný:

- * Personál
- * Materiál
- * Dovednosti
- * Budovy
- * Údržba
- * Peníze

Monitoring a hodnocení

Promyslete si, jak zjistíte jestli:

- * Funguje to?
- * Splňuje to vaše cíle?
- * Jak by to šlo vylepšit?

Jaký plán?

Tato kapitola vám řekne, že než se pustíte do plánování, musíte se rozhodnout, jaký plán vlastně potřebujete. Může to být obecnější *strategie*, nebo *podrobný plán*, který vás dovede až ke konkrétnímu výsledku. Váš plán může zahrnout *vybranou lokalitu*, nebo *širší oblast*.

Kdy je plán ztráta času?

Kdy je zbytečné plánovat? Tehdy, když není co interpretovat. Interpretace má pomáhat návštěvníkům hlouběji poznat zajímavé místo, pochopit tematiku nebo si třeba „jen“ vychutnat pěkný výhled. Pokud ale chybí silný příběh, který byste mohli vyprávět, plánování interpretace nepomůže. Plánování musí být praktická činnost se skutečným přínosem, jinak postrádá smysl a je pouhou ztrátou času.

K čemu je Strategie a k čemu podrobný plán?

Strategie interpretace

Strategie jsou vyjádřením cílů a nástrojem pro získání podpory pro jejich postupné naplňování. Strategie nejsou pracovním programem s podrobným rozpočtem! Strategie určují jasné cíle, ale nezacházejí příliš do detailů. Stanoví rámcově způsob financování a rozpočet, celkové priority, časový horizont a zodpovědnost za řízení. Abyste strategii mohli vytvořit, potřebujete si ujasnit celkovou vizi a přitom nezabřednout do přílišných podrobností.

Strategický plán má za cíl:

- vést a koordinovat úsilí všech, kteří se chtějí projektu zúčastnit
- zajistit důsledné pokrytí rozsáhlé oblasti nebo široké tematiky
- vytvořit rámec pro místní nebo dílčí podrobné plány
- zabránit zbytečné práci
- podpořit vzájemně výhodnou spolupráci

Strategický plán je nejlepším způsobem, jak se vyrovnat s rozsáhlou oblastí nebo velkým tématem. Vše zasadí do patřičných souvislostí a všem zúčastněným dá možnost zvážit důsledky. Může nabídnout společný rámec pro spolupráci několika organizací pracujících na svých interpretacích. Nebo naopak může spojit již existující plány a pomoci najít společný postup, který povede k tomu, že se jednotlivé iniciativy budou spíše doplňovat než si konkurovat. Strategie může také poskytnout rámec detailním plánům pro konkrétní lokality nebo témata.

Podrobný plán interpretace

Kdy se hodí podrobný plán interpretace? Tento plán stanoví váš další pracovní program a má poskytnout dostatek informací k tomu, abyste byli schopni koordinovat různé náměty, dokázali je zaměřit jedním směrem a abyste svým záměrům dokázali vdechnout život. Podrobný plán interpretace proto budete potřebovat tehdy, když chystáte jednodušší program nebo se pohybujete v rámci

malé oblasti, když se soustředíte na jednu lokalitu nebo jeden projekt v rámci strategického plánu.

Podrobný plán interpretace má za cíl:

- stanovit jasné cíle a úkoly, které je třeba splnit
- upřesnit témata interpretace, obsah, metody a média – viz kapitoly 5 a 7
- odhadnout všechny investiční a provozní náklady, stanovit zdroje financí a příjmů
- upřesnit v rámci dohodnutých priorit harmonogram akcí
- rozdělit zodpovědnost za realizaci, řízení a personál
- dohodnout kritéria, podle kterých poznáte, že váš projekt skutečně funguje – viz kapitola 6

Projekt strategie interpretace regionu Highlands ve Skotsku

Skotské obce a města se snaží naplánovat interpretaci hlavně tak, aby přilákala a vzdělala návštěvníky. Někdy se pak zdá, že se zapomíná na domácí obyvatele, kteří ale také mohou mít zájem dozvědět se o svém místě více. Projekt strategie interpretace regionu Highlands (The Highlands Interpretive Strategy Project (HISP)) je komunitní program pomáhající místním obyvatelům vytvářet způsoby interpretace, které mohou být stejně tak přínosné pro místní obyvatele jako pro návštěvníky regionu.

Projekt je zdařilým příkladem strategického plánování interpretace. V jeho rámci bylo vytvořeno několik podrobných místních plánů interpretace a série regionálních strategických programů interpretace. Tyto programy poskytují vodítko a nabízejí příležitost ke spolupráci mezi zapojenými úřady a organizacemi. Společně s místními plány mají zajistit komplexní přístup k plánování interpretace v celém regionu Highlands.

Praktický tip: Když se při plánování dostanete k stanovování cílů, a zvláště když určujete úkoly, ujistěte se, že jsou realistické (můžete je dosáhnout?) a přijatelné pro všechny zúčastněné (souhlasí s nimi všichni?). Na druhou stranu nebuďte zbytečně skromní a stanovte si cíl o trochu výše, než si myslíte, že můžete dosáhnout. Bude vás to motivovat a výsledek bude lepší.

Různé Plány pro různé situace

Vaše dlouhodobé a krátkodobé cíle budou samozřejmě závislé na tom, jak rozsáhlé jsou vaše plány nebo na tom, jak vaše práce zapadá do nějakého širšího plánu či strategie. Plány se dají vytvářet na různých úrovních:

- *Regionální plán.* Pravděpodobně bude strategický, je vhodné když pokrývá přirozený region, který znají návštěvníci i místní obyvatelé. Správní regiony nebývají příliš vhodné, pokud se ovšem neshodují s přirozenými regiony. Příkladem vhodného regionu může být například oblast Slovácka, které přesahuje do dvou krajů – Jihomoravského a Zlínského. Příkladem ze zahraničí může být region Highlands ve Skotsku – viz vložený rámeček.

- *Oblastní nebo místní plán.* Většinou to bývá podrobný plán a týká se menšího území (turistická oblast, mikroregion, okolí vodní nádrže, jedna obec nebo město), které je snadno identifikovatelné návštěvníky i místními obyvateli. Viz vložený rámeček týkající se Plánu interpretace pro West Lochaber. V České republice vznikl v roce 2003 zatím ojedinělý dlouhodobý plán interpretace pro Adršpašské skály koordinovaný organizací INEX a správou CHKO Broumovsko. Jiným zajímavým příkladem z České republiky je projekt Slavonické renesanční společnosti „Slavonicko – kouzlo zapomenutého dědictví“ viz rámeček.
- *Plán lokality* nepotřebuje dlouhý komentář. Jedná se o podrobný dokument pojednávající o existující nebo nové atrakci nebo lokalitě, například stavební památce, památkové nebo přírodní rezervaci. Viz vložený rámeček o plánu v St. Andrews.
- *Plán interpretace pro velké město* by měl být strategický s podrobnými plány pro městské části, například Stockbridge v Edinburghu, Starý Aberdeen nebo Merchant City v Glasgowě. Z českých poměrů není podobný plán znám.

Zapomenuté poklady Slavonic a okolí

Občanské sdružení pro kulturní život Slavonická renesanční společnost vzniklo v roce 1996 s cílem tvořit a ovlivňovat kulturní a společenské dění ve Slavonicích a okolí. Společnost se spolu s řadou místních partnerů pustila v roce 2002 do projektu interpretace „Slavonicko – kouzlo zapomenutého dědictví“. Společnost využila plánu interpretace a výsledkem byla celá plejáda aktivit, které spojovala snaha 1) dostat návštěvníky města i mimo historické centrum a nabídnout jim program, aby déle zůstali, 2) interpretovat zapomenuté památky a umožnit místním lidem všech generací lépe poznat svůj kraj, ocenit jeho krásu a chránit ji.

Zdena Chadimová k projektu říká: „Plánování interpretace nám pomohlo pochopit, v čem přesně interpretace spočívá. Potýkali jsme se s velkým množstvím zajímavých témat a plán nám dal vodítko při výběru nosných témat a příběhů. Na celém projektu se podílela řada partnerů a práce na plánu nám umožnila naše snahy sladit. Výstupy projektu jsou velmi kladně hodnoceny, takže to snad funguje...”

Plán interpretace pro West Lochaber

Plán interpretace pro oblast West Lochaberu na západním pobřeží Skotska, je příkladem důkladného přístupu k interpretaci rozlehlé oblasti s řídkým osídlením a slabou ekonomikou.

Na základě zmapování názorů místních obyvatel, včetně návštěv škol, byly identifikovány „zdroje místního dědictví“ – místa a objekty, která místní považují za významná. Místní lidé tyto zdroje společnými silami seřadili podle důležitosti, vybrali několik klíčových míst a ta byla poté zhodnocena z hlediska jejich vhodnosti pro interpretaci. Před tím, než bylo stanoveno hlavní téma a dílčí

témata interpretace, byl také vyhodnocen přírodní a kulturní ráz oblasti, silniční infrastruktura, ubytovací kapacity a zvyklosti stávajících návštěvníků.

Plán byl začleněn do oblastního rámce interpretace (Area Framework for Interpretation), což vytváří podmínky pro jeho realizaci v rámci Akčního plánu cestovního ruchu (Tourism Action Plan) pro oblast Lochaber.

Co vyžaduje strategie interpretace?

Držte se hlavních zásad a úkolů. Vždy mějte na paměti, že hlavním posláním strategie je dát celkový rámec, nikoli stanovit podrobný postup.

Strategie interpretace by měla obsahovat:

- Hlavní cíl – čeho chcete dosáhnout – definice poslání
- Dílčí cíle – proč a pro koho toho chcete dosáhnout
- Navrhovaný mechanismus – jak a kde byste svého cíle mohli dosáhnout
- Návrh rozpočtu a způsobu financování – kdo by to mohl financovat
- Priority a harmonogram – kdy doufáte, že vše proběhne a co by mělo proběhnout v první řadě
- Způsob organizace – jak by vše mělo být nejlépe řízeno a kdo udělá co proto, aby se věci hýbaly kupředu a záměry nezůstaly jen na papíře

Co vyžaduje podrobný plán interpretace?

Žádná konečná a jediné správná pravidla toho, co by měl plán interpretace obsahovat, neexistují. Jeho obsah bude záležet na tom, čeho budete chtít s jeho pomocí dosáhnout. Následující odstavce vám pomohou představit si, co byste do svého plánu mohli zahrnout.

Dlouhodobé a krátkodobé cíle

Váš *dlouhodobý cíl* by měl odrážet vaše touhy a očekávání. Stůjte nohama pevně na zemi, ale nebojte se snít! Vaším dlouhodobým cílem může například být zvýšení obecného povědomí o slavném rodákovi, jeho přínosu lékařské vědě, (umění nebo budování železnice) a o tom, jak a čím si získal věhlas. Nebo můžete chtít prostřednictvím interpretace přispět ke zvýšení zájmu o ochranu velmi cenné místní přírodní lokality.

Vaše *krátkodobé cíle* by měly zdůvodnit plán, jeho různé výstupy nebo změny, kterých chcete dosáhnout. Z krátkodobých cílů by měly jasně vyplynout následné úkoly. Takovým krátkodobým cílem může být využití plánu interpretace ke stmelení místní komunity, k prodloužení délky pobytu návštěvníků vaší oblasti, nebo ke zlepšení prostředí v obci. Jako úkol si můžete stanovit například zvýšení počtu domácích, kteří se účastní místních akcí, zvýšení počtu návštěvníků nocujících v oblasti, či dotazujících se v místním informačním centru.

Publikum

Definujte si své publikum. Zvažte rozdíly mezi denními návštěvníky a těmi, kteří zůstávají déle, místními lidmi, dětmi a lidmi se speciálním zájmem či potřebami.

Zdroje interpretace

Nezapomeňte na provedení inventury zdrojů (míst, budov, událostí, zajímavostí, výrob, osobností...), které chcete interpretovat. Měli byste si sepsat všechny věci, které činí vaše místo významným, důležitým nebo zajímavým. Měli byste si říci všechny důvody, proč by jednotlivé zajímavosti měly být atraktivně představeny návštěvníkům a jak se mohou vztahovat k osobním zkušenostem návštěvníků – do jaké míry je mají šanci oslovit.

Hlavní cíle interpretace a téma

Cíle interpretace a cíle celého plánu jsou dvě rozdílné věci. Cíle interpretace definují to, co chcete, aby lidé pochopili, dělali a cítili ve vztahu k místu, které jim budete interpretovat. Plán musí rovněž obsahovat téma nebo témata interpretace, která si definujete. Ukažte, jakým sdělením chcete lidi oslovit, zaujmout, jak chcete interpretaci udržet „pohromadě“. K cíli interpretace a tématu se budete neustále vracet při samotné realizaci. Věnujte proto dostatečnou pozornost jejich definování a dosažení shody v realizačním týmu.

Metody interpretace

Když dva dělají totéž, není to totéž. Jakými prostředky budete s vašimi návštěvníky komunikovat? Jak jim chcete své sdělení srozumitelně a jasně předat? Jaká zvolíte média k oživení interpretace – jakou roli v tom budou hrát lidé? Interpretace je o komunikaci mezi lidmi, proto bude výběr metod a způsobu interpretace záležet do velké míry na zkušenostech a představitosti členů realizačního týmu.

Koho zapojíte?

Do plánu můžete zaznamenat vaše konzultanty a spojence. Zahrňte každého, koho budete potřebovat kontaktovat kvůli informacím, spolupráci, podpoře a schvalování.

Jak budete všechno řídit?

Rozhodněte se, jaké jsou vaše priority a podle nich si stanovte harmonogram. Ukažte, co je třeba vykonat a dokdy, pokud má být plán úspěšný, a co dalšího by se dalo udělat posléze. Načrtněte harmonogram realizace. Sladte jej s financemi a možnostmi řízení.

Nezapomeňte zahrnout postupy sledování a hodnocení efektivnosti interpretace, jejichž pomocí chcete fungování interpretace monitorovat.

Budete muset definovat organizační strukturu a stanovit, kdo bude zodpovídat za politická rozhodnutí, celkový směr, realizaci, průběžné řízení a údržbu a za personální zabezpečení projektu.

Vaše náklady

Budete potřebovat odhadnout celkové náklady na projekt. Zahrňte sem startovní (investiční) náklady, všechny provozní náklady a rozumný odhad příjmů, které lze získat.

Případová studie: Místní plán interpretace farnosti Abernethy

V souladu s Projektem strategie interpretace Skotské vysočiny zpracoval místní občan Elspeth Grant na zakázku místní plán interpretace pro farnost Abernethy, jež se rozprostírá mezi Badenochem a Strathspey.

Komunitní iniciativa, jež se nyní nazývá „Objevte Abernethy“, zaznamenává a interpretuje kulturní dědictví oblasti a její jedinečný těsný vztah k okolnímu borovému lesu. Klade si za cíl také rozšířit možnosti rekreace, soustředit pozornost a usnadnit orientaci návštěvníků, a zlepšit pochopení tradičních způsobů hospodaření na půdě.

V roce 1997 z projektu vznikla společnost, která od té doby vytvořila síť 35 km lesních pěšin, terénní informační systém, letáky k vycházkám, parkoviště a stezku pro handicapované, vedoucí podél řeky Nethy. Síť „Objevte Abernethy“ v obecním domě nabízí návštěvníkům i místním informace, výstavy, koutek s posezením, knihovničku a výstavky dětských prací. Přes sezónu tady funguje průvodce, který rovněž provází výpravy na vycházkách.

Na pokrytí provozních nákladů, které zahrnují každoroční údržbu stezek, provozní náklady budovy a řízení projektu, byl ustaven fond. Peníze jsou získávány prostřednictvím prodeje letáků k vycházkám, pokladniček na dary, organizování plesů a podobných akcí.

Případová studie: Vizovice - Distillery land

Exkurze po továrnách a jiných výrobnách představují vedle provádění po hradech a zámcích nejrozšířenější formu osobní interpretace v České republice. Byly velice rozšířené před rokem 1989 a po období určitého útlumu zažívají znovu rozmach, protože firmy v nich vidí relativně jednoduchý a přitom účinný způsob vlastní prezentace a podpory prodeje vlastních výrobků.

Zajímavým příkladem je Distillery land, exkurzní trasa v jedné z nejznámějších českých likérek, firmy Rudolf Jelínek, a. s. ve Vizovicích. Tato trasa byla zprovozněna firmou za podpory programu Sapard a seznamuje návštěvníky s historií i současností výroby ovocných destilátů ve firmě Rudolf Jelínek v kontextu celého Valaška.

Okruh začíná promítáním krátkého filmu, následně je možné se na trase vedené líkérkou seznámit prostřednictvím osobní interpretace a panelů se základy výroby lihovin. Trasa končí v podnikové prodejně ochutnávkou, je zde možné si také zakoupit výrobky a suvenýry včetně několika tiskovin.

K čemu jsou konzultanti interpretace

Pokud nechcete, abyste veškeré problémy spojené s plánováním řešili sami, můžete si přizvat na pomoc konzultanta interpretace. Spolupráce s ním může probíhat na mnoha různých úrovních. Možná budete jen chtít prodiskutovat svůj přístup k projektu a použitou metodiku a díky profesionálnímu vedení konzultanta nabýt potřebnou jistotu. Nebo naopak můžete chtít, aby konzultant připravil celkový rámec, do kterého vy vložíte místní znalosti o konkrétních lokalitách a tématech a sami si zvolíte prostředky vhodné pro vaši situaci. Jinou možností je, že konzultant vytvoří v rámci série konzultací s vámi a s komunitou celý plán, a na vás a místní komunitě zůstane jeho realizace. Ať už zvolíte kteroukoli cestu, musíte stanovit body jednání a připravit jasné vstupní informace.

Jak plánování interpretace navazuje na další iniciativy?

Interpretace je prostředek, nikoli cíl (a o jejím plánování to platí dvojnásob!). Dobrá interpretace může pomoci usměrnit pohyb návštěvníků, přispět k ochraně místního dědictví, místnímu rozvoji ekonomiky, vzdělávání, lokálnímu patriotismu apod. Váš projekt interpretace by neměl zůstat osamocený a všude, kde je to možné, byste svůj plán interpretace měli začlenit do jiných aktivit a iniciativ. Tím můžete jednak přispět k jejich úspěchu, ale zároveň také z nich něco získat pro svůj záměr.

Plánování interpretace a vlastní interpretace by měly:

- mít společné cíle, orientovat se na stejné trhy, vyzdvihovat stejná témata a využívat mechanismy definované marketingovým (rozvojovým) plánem lokality, oblasti nebo regionu, a tím zajistit jednotnost předávaného sdělení
- být nedílnou součástí strategických iniciativ v oblasti rozvoje a propagace cestovního ruchu
- být propojeny s plánováním, rozvojem a provozem komerčních atrakcí v oblasti místního dědictví

Plánování interpretace a vlastní interpretace mohou rovněž přispět k:

- školní výuce, osvětě a celoživotnímu vzdělávání v nejrůznějších oblastech (od ekologické výchovy po archeologii)
- rozvoji rekreace a umění na místní i regionální úrovni
- ekonomickému rozvoji oblasti prostřednictvím zvýšeného cestovního ruchu, tvorby nových pracovních příležitostí a zlepšeného životního prostředí
- rozvoji strategického a územního plánování rozšířením úhlu pohledu a vnesením tematického přístupu
- obnově urbanizovaného nebo přírodního prostředí
- usměrnění pohybu a chování návštěvníků v daném území.

Plán interpretace a řízení návštěvníků v St. Andrews

Historický St. Andrews je živé 15tisícové městečko, které je ale často zaplaveno návštěvníky pobřeží a milovníky golfu. Několik úřadů zadalo konsorciu konzultantů zpracování podrobného plánu interpretace, v němž šlo v první řadě o zlepšení řízení pohybu návštěvníků. Cílem bylo podnítit návštěvníky k tomu, aby se více pohybovali po městě a okolí, objevili nové stránky St. Andrews a samozřejmě zůstali déle a utratili více.

Program řízení cestovního ruchu následně realizoval mnohá doporučení, která tvoří těsně provázaný přístup spojující marketing, turistické informační služby a interpretaci. Nová netradiční série orientačních bodů je podpořena zvláště pro tento účel vytvořenou mapou, novými letáky, řadou panelů, vycházkami s průvodci a „oživenou historií“.

St. Andrews je nyní součástí partnerství EU pro šetrný cestovní ruch (EU Partnership for Sustainable Tourism) a používá svůj plán interpretace a řízení návštěvníků jako funkční příklad ověřeného přístupu.

Archeologické výzkumy v Bořitově

PhDr. Antonín Štrof

Dějiny prvních výzkumů

Už tisíce let žijí lidé v katastru dnešní obce. Jedna generace střídala druhou; měnily se i polohy někdejších vsí. Místa, kde stovky let stály vesnice, následující osídlení využívalo jako pole a vše co vadilo pluhu v orbě pracně odstranilo. Opevňovací náspy, příkopy, zbytky obydlí, cest, kultovních míst, náspů a označení hrobů - to vše postupně mizelo z povrchu země a postupem času i z paměti lidí. Ale ne všechno bylo zničeno. Tam, kde základy domů, hroby a jiné zasahovaly hlouběji, než mohl zničit pluh, tam hlína uchovala všechny stopy a předměty, které se do ní během těch dlouhých tisíciletí dostaly. A pak při zakládání nových obydlí, při výkopových pracích a velmi často při práci na poli lidé nacházeli doklady po dřívějších osadách a pohřebištích. Valná většina těchto předmětů byla zničena. Teprve od druhé poloviny 19. století byla část těchto nálezů uchována a zachovaly se i bližší údaje o místech jejich nálezu. Většinou se tak dělo díky činnosti a pochopení lidí, kteří chápali význam těchto památek a někdy je i sami vyhledávali.

Jedním z nejstarších byl výzkum popelnicového pohřebiště z doby bronzové v polní trati Druhý díl (Na panském) mezi vsí a státní silnicí. Zde byly v 80. letech 19. století použity parní oračky, které zasahovaly hlouběji do půdy. Jejich pluhly narazily na kamenné obvodové konstrukce základů pohřebních mohyl z mladší a pozdní doby bronzové (13. až 8. stol. př.n.l.). Na náklady knížete Salma zde v r.1886 provedl

výkopové práce W. Gurlitt z Naturhistorisches Museum ve Vídni, kde jsou také získané nálezy dodnes uloženy. Gurlitt také o nález referoval v tehdejší odborném tisku. V tomto výzkumu pak pokračoval ještě větším odkryvem M. Helf, rovněž z vídeňského muzea. V r.1895 zde prozkoumal

několik desítek žárových hrobů a svá zjištění včetně četných vyobrazení nálezů rovněž zveřejnil. Toto naleziště zkoumal i autor těchto řádků v r. 1971 a v r. 1983 při jeho narušení budovanými plynovody. Celkem zde bylo prozkoumáno více než 120 žárových hrobů, uložených většinou v popelnicích a někdy původně překrytých mohylami s kamennou konstrukcí. V r. 1878 prozkoumal Jindřich Wankel, známý objevitel nálezů z Býčí skály, na "farském kopečku" někde v místě dnešní mateřské školky zajímavý a dnes bohužel ztracený hrob. Hrob byl obložen plochými kameny a "obilím vyplněný, v němž uloženo pět lidských lebek, železný nožík s bronzovým kováním a nedaleko odtud mnoho střepin a četné hliněné perly." Jen na základě popisu není možné bližší časové určení tohoto objevu. Opět na "farském kopečku", ovšem tentokrát na protilehlé straně dnešního hřbitova kopal v r. 1888 známý badatel Jan Knies, který tehdy učiteloval v Blansku. Toho upozornil místní učitel a zájemce Josef Sumbal na nález lidských kostí mezi hřbitovní zdí a domem č. 2 („U Skupcových"). J. Knies zde prozkoumal celkem 4 kostrové hroby z 12. století a našel v nich postříbřené měděné vlasové ozdoby. Od té doby až do současnosti bylo odkryto ještě několik hrobů mezi školou (i při její stavbě v r. 1843 byly zničeny podobné hroby) a křižovatkou místních komunikací před Janíčkovými. Knies svůj výzkum velmi dobře popsal a zpracoval - kupříkladu předal lebky z objevených hrobů společně s lebkami z rušené části současného hřbitova známému antropologu a archeologu Luboru Niederlemu, který srovnal znaky lebek z 12. a z 19. století a dospěl k závěru, že v místě žije stejné obyvatelstvo jako ve 12. století. Bylo tak poprvé na Moravě provedeno antropologické srovnání dřívějšího obyvatelstva se současným.

V období mezi světovými válkami získal pro Moravské zemské muzeum v Brně drobné nálezy Jan Skutil (ten také vydal v rámci tehdy vydávané Vlastivědy Boskovska soupis tehdy známých nálezů a nalezišť z katastru vsi). Některé nálezy z Druhého dílu a z "farského kopečku" tehdy získalo také muzeum v Boskovicích. Za zmínku stojí i paleontologický nález částí kostry nosorožce srstnatého. V r. 1940 probíhaly zemní práce na výstavbě rychlostní komunikace při západní hranici katastru, známé jako "německá dálnice." I když šlo o strategickou válečnou stavbu, byl zde proveden pečlivý záchranný výzkum pravěkých nalezišť. Archeologické práce vedl rodák z Jevíčka H. Freising a následně pak G. König, jako dělníci na výzkumu pracovali místní

občané a v pozdější fázi války i angličtí zajatci. Katastrální hranice zde pak byly nově upraveny k linii dálničního tělesa, ale výzkumné práce a nálezy jsou označovány dle dřívější příslušnosti i do katastru Býkovic a Lysic. Všechny jsou ale z několik set metrů dlouhého úseku nynějšího tělesa dálnice na obou březích potoka od Žerůtek. Na pravém břehu bylo zjištěno osídlení z mladší a pozdní doby kamenné, z doby bronzové a železné, byla zde zjištěna i sídliště doby laténské, římské, z doby stěhování národů a doklady nejstaršího osídlení v době hradištní. Na levém břehu potoka byla prozkoumána část sídliště z mladší doby kamenné a z doby bronzové, rovněž bylo prozkoumáno několik desítek žárových hrobů z doby bronzové (opět se zde objevily i kamenné konstrukce dřívějších mohylových náspů). Později zde - o něco severněji - byl nalezen i keltský mečík, pocházející pravděpodobně z laténské hrobu. Železný meč má na čepeli vyraženy symboly slunce a měsíce (symboly jsou tauzovány zlatem) a byl vyroben na území dnešního Švýcarska. Většina nálezů je dnes uložena v Moravském zemském muzeu v Brně, část nálezů je v expozici Pravěk Boskovické brázdy v muzeu v Boskovicích. Na této lokalitě (v různých okolních katastrech) bylo od 70. let provedeno ještě několik menších výzkumů a povrchových sběrů po orbě, které v podstatě potvrdily předchozí zjištění a hlavně zjistily celkový rozsah naleziště.

V poválečném období byla opět zničena část krajinných prvků i nálezů při velkoplošném využívání orných ploch. Orbou poničená naleziště ale poskytovala alespoň možnost zjišťovat jejich rozsah a zastoupené druhy osídlení. Od počátku 70. let 20. století byla takto sledována většina katastrů v naší oblasti a byla postupně objevena velká množství nalezišť. Ve většině případů to byla dávná sídliště, jejichž pozůstatky jsou uloženy pod povrchem země mělčeji než naopak většinou hlubší hroby. Většina pohřebišť proto ještě čeká na své objevitele. Pečlivě byly také sledovány zemní práce, při nichž byla řada nalezišť poškozena a musel být proveden alespoň jejich záchranný výzkum. Ten většinou probíhal pod záštitou Okresního muzea v Blansku (téměř vždy pracoviště Muzeum Boskovicka), Archeologického ústavu ČSAV v Brně a následně pak Ústavu archeologické památkové péče v Brně stejně jako Moravského zemského muzea v Brně. V těchto institucích jsou uloženy nalezené soubory památek. Část je vystavena v Muzeu Boskovicka v Boskovicích, kde tvoří základ expozice pravěku Boskovické

brázdy. Výzkumy probíhaly od 70. Do 90. let minulého století a přinesly většinu poznatků, stručně shrnutých na následujících stránkách. Vlastní výzkumná činnost je podrobně popsána v odborné literatuře a její výčet by byl nad rámec této publikace. Lze upozornit jen na největší několikaletý průzkum v trati Písky, která byla následně zničena stavbou kravína. Osídlení v této příhodné poloze pod úpatím Velkého Chlumu proběhlo ve třech zcela odlišných obdobích. Nejstarší můžeme datovat ještě do průběhu doby ledové a nalezené kamenné nástroje patřily populaci neandrtálců, která zde žila v době před více než 40 000 lety v starší době kamenné. Následující osídlení patřilo kulturám prvních zemědělců z mladší doby kamenné z 5. a z počátku 4. tisíciletí př.n.l. (kultury s lineární keramikou, s vypíchanou keramikou a s moravskou malovanou keramikou). Byly odkryty rovněž půdorysy dřevěných domů a jiné sídlištní stavby. Nejmladší - a nejdůležitější - fázi osídlení představovala keltská vesnice z posledního století př.n.l. Nálezy z ní prokazují řemeslné a obchodní zaměření jejich obyvatel (např. bronzové vášky na vážení mincí a drahých kovů) s vysokou životní úrovní (prsten se zlatou fólií pod ztracenou antickou gemou). Dodnes fascinuje i nález železného písátka stilos, kterým se zde před více než dvěma tisíci lety psalo na voskové destičky v dřevěném rámečku. Tato laténská vesnice byla vykopána celá a je tak dosud jedinou kompletně prozkoumanou vsí dávných Keltů na Moravě. Není však jedinou lokalitou v katastru dnešní vsi, která se stala již natrvalo součástí dávné moravské historie.

Pravěké osídlení a vznik dnešní vsi

Současná vesnice leží při západním okraji několik kilometrů širokého údolí Boskovické brázdy. Ta vznikla velmi dávno již v prvohorách jako obrovská puklina při horotvorných procesech, kterou postupně vyplnily nánosy z okolí. Poslední se zde uložily sprašové hlíny naváté od severských ledovců v průběhu doby ledové. My je známe spíše pod názvem "žlutka" nebo cihlářská hlína. Na jejich vrstvách se po skončení doby ledové vytvořily kvalitní zemědělské půdy, které jsou již více než 7 tisíciletí využívány k obživě místním obyvatelstvem. Údolí Boskovické brázdy je také oproti okolním podhůřím Českomoravské vysočiny a Dražanské vrchoviny sniženou přinejmenším o stovku metrů, což má pro zemědělskou produkci také svůj význam. V nejbližším okolí brázdy nebo přímo v ní se nachází řada důležitých surovin, využívaných již pravěkými obyvateli. Jsou to kvalitní keramické hlíny

a tuha, důležité pro výrobu keramiky. Také rohovce a amfibolitické břidlice, z nichž se vyráběly kamenné nástroje. Velmi důležitý je výskyt mědi, která byla tavena a slévána spolu s cínem na bronz, jehož produkce dala jméno jedné celé etapě pravěkého vývoje. I na území naší vsi byly vyráběny bronzové předměty, což nám dokládají zbytky odlévacích forem. V podhůří Vysočiny byla rovněž možnost získávání stříbrné rudy a v době laténské bylo v okolí Bořitova odléváno i zlato. Velký význam pro mladší osídlení měly místní zdroje železných rud, které zde byly také využívány již od 6. století př.n.l. Všechny tyto podmínky zde vytvořily velmi dobré předpoklady pro život lidí již od nejhlubšího pravěku.

Starší doba kamenná

Ojediněle jsou nalézány jednoduché nástroje, vyrobené většinou osekáváním říčních valounů. Je možné, že patří nejstarším předchůdcům člověka a jejich stáří by bylo několik set tisíc let. Nejsou však zatím známy ze spolehlivě datujících souvislostí a prokázání jejich skutečného stáří je zatím otázkou budoucnosti. Zcela zřetelné je osídlení, které patřilo vedlejší vývojové větvi rodu homo. Byli jimi známí neandrtálci, jejichž osídlení z průběhu doby ledové je již delší dobu známo z jeskyň blízkého Moravského krasu (především pak z jeskyně Kůlna). To proběhlo podobně jako v Krasu v několika vlnách. V našem okolí nacházíme ze staršího období osídlení neandrtálců tentokrát poměrně dobře datované nástroje, starší více než 100 000 let. Mladší fáze pak proběhla přibližně před 45 000 až 40 000 lety a byla velmi výrazná. V přilehlé části Boskovické brázdy byla objevena téměř stovka někdejších stanovišť loveckých tlup, velké množství jich bylo zjištěno přímo v našem katastru (např. v polních tratích Písky, Nad vsí, Zádvoří a Záhumenky, Čížovky, Badálek, Nepluště, Mezichlumí, U hutí, Větrníky, Hřeblo, Krchůvky, Na křibě, Haná, U dálnice, Klemovsko, Niva). Jeden z nástrojů byl vykopán přímo v dnešním vstupu do mateřské školky. Největší a také nejvýznamnější stanoviště těchto neandrtálců bylo na návrší Horky, odkud mohli tehdejší lovci dobře sledovat pohyby stád zvěře jak v údolí Svitavy na východě, tak v téměř celé Lysické sníženině na západě. V otevřené krajině sídlili v teplejším ročním období, kruté zimy patrně přecházeli v nedaleké jeskyni Kůlně. Jejich vývoj byl ale patrně ukončen příchodem nových skupin lidí, tentokrát již našich přímých předků (homo sapiens sapiens). Jejich nástroje se rovněž objevují na některých předešle zmiňovaných lokalitách (i na Horkách) a jejich stáří je méně než 40 000 let.

Mladší a pozdní doba kamenná

Přibližně před 10 000 lety skončila doba ledová a zavládlo příznivé podnebí, v některých obdobích i poněkud teplejší než je dnešní. V zemích Předního východu lidé objevili výhody zemědělství a jejich znalosti se společně se skupinkami nových obyvatel rychle šířily do Evropy. Do našeho kraje pronikli tito první zemědělci již před více než 7 000 léty, v závěru 6. tisíciletí př.n.l. Jejich pole je trvale připoutala na jedno místo. Stavěli první pevné domy, své mrtvé již dle svých náboženských představ pohřbívali, znali výrobu textilu a keramiky. U Bořitova byly tyto domy objeveny při výzkumech v tratích Písky a U dálnice. Celé období mladší doby kamenné trvalo více než tisíc let až do počátku 4. tisíciletí př.n.l. a vystřídaly se postupně kultura s lineární keramikou, pak kultura s vypíchanou keramikou a nakonec kultura s moravskou malovanou keramikou. Doklady sídliště známe z tratí Písky, U dálnice, U Horky, Perná, Mezichlumí, Zadní sekerky, U hliníku a Na křibě (sídlíště v hliníku u bývalé cihelny bylo objeveno při jeho rozšiřování na vodní nádrž v r.1973 a byl zde odkryt také mělký příkop, který ohrazoval část tehdejší osady). Ojedinelé hroby byly zjištěny v trati U dálnice.

V následující pozdní době kamenné (trvala až po přelom 3. a 2. tisíciletí př.n.l.) se vystřídala tentokrát značná řádka pravěkých kultur a v jejich hospodářství hrálo značnou roli i dobytčářství. Napětí mezi nositeli tehdejších kultur (některé byly alespoň zčásti současné) přineslo i budování prvních opevněných sídliště na výšinách ve snáze hajitelných polohách. V té době byla osídlena vrcholová plošina Malého (Holého) Chlumu, byl patrně osídlen a opevněn Velký Chlum v katastru naší vsi (je na něm patrné opevnění, nebyl však dosud zkoumán) a snad bylo osídlení i na kopci Paseka u Černé Hory v místě dnešního zámku (zde byl nalezen jen jediný kamenný sekeromlat). Zmíněná naleziště patří kulturám s nálevkovitými poháry, s kanelovanou keramikou a s jevišovickou keramikou. Hroby dosud nebyly objeveny. Ze závěru pozdní doby kamenné je v katastru vsi velké množství malých osad nositelů kultury se zvoncovitými poháry. Tito lukostřelci začali původně svoji pout' někde v západní Evropě jako nomádi pěstující dobytek, v našich krajích však již dali přednost spíše zemědělství a trvale se usadili. Jejich osady z konce 3. tisíciletí př.n.l. známe z Písků, Druhého dílu, Nepluští a Horek,

z Mezichlumí, Lhotek, z trati Na křibě, U dálnice, a přímo ze vsi z míst dnešní mateřské školky a z jižní části vsi nad soutokem Býkovky a Lysičky. Hroby opět neznáme. Téměř současné kultuře se šňůrovou keramikou (název podle otisků stočené šňůry na keramice) patří patrně zbytky hrobů objevených v hliníku.

Doba bronzová, starší doba železná

Zde již můžeme být přesnější v časovém určení tohoto vývojového úseku - jedná se o časový úsek mezi léty 1 800 až 850 př.n.l. Z katastru zatím nemáme doklad o osídlení únětické a věteřovské kultury ze staršího úseku období (naleziště bývají často v místech i následujících kultur a bývají překryty těmito vrstvami), jejich nálezy ale známe např. ze Skalice n. Svit. a Svitávky a je jen otázkou času jejich odkrytí i zde (malá část nalezišť v našem katastru také ještě není blíže kulturně a časově určena). Sídliště střední doby bronzové, patřící středodunajské mohylové kultuře (15. a 14. stol. př.n.l.) známe přímo ze vsi nad soutokem Býkovky a Lysičky a z polní trati U dálnice. Hroby neznáme. Známe jich naopak velké množství z následující mladší a pozdní doby bronzové (13. až 8. stol. př.n.l.) a známe je i z následující starší doby železné (8. až 5. stol. př.n.l.). V tomto období u nás žili nositelé kultury lužických popelnicových polí a hustota a početnost tehdejších osad byly značné. Jak sám název říká, tehdejší obyvatelé své mrtvé spalovali a v urnách - popelnicích ukládali jejich popel do země. Množství hrobů uložených na velkých plochách dal kultuře i název. Do tohoto období patří většina žárových hrobů nalezených na pohřebišti na Druhém dílu již v 19. století, patří sem hroby z mohyl objevených v trati U dálnice počátkem druhé světové války a patří sem i několik žárových hrobů zjištěných při rozšiřování státní silnice u samoty Perná. Ke všem zmíněným pohřebišťům patří i sídliště ve stejných tratích. K pohřebišti Druhý díl náleží sídliště v jižní části vsi, objevené již v 19. století J. Kniesem a částečně zkoumané např. při záchranných výzkumech při rozvodu plynu v obci a při výstavbě domu v r.1993. Zde byla objevena při posledně zmiňované akci i část hliněného obětního oltáře a kamenné odlévací formy z 13. stol. př.n.l. V pozdní době bronzové byl osídlen i protilehlý břeh potoka na "farském kopečku". V pozdní době bronzové a ve starší době železné (8. až 5. stol. př.n.l.) byl osídlen a opevněn i Malý (Holý) Chlum. Pod jeho úpatím byla

prozkoumána i víceúčelová dílna z 6. stol. př.n.l., ve které se odlévaly bronzové náramky, a pražila se železná ruda, která se zde také získávala.

Doba Keltů (laténská kultura)

Přibližně 400 let před koncem starého letopočtu ovládli náš kraj Keltové. Tito zruční řemeslníci a šikovní obchodníci dovedli plně využít nerostné a rudné bohatství kraje. Poprvé využívali hrnčířský kruh a používali zlaté a stříbrné mince. Jedno z jejich centrálních středisek - oppidum - bylo nedaleko Protivanova u obce Malé Hradisko. V našem katastru a v jeho blízkosti se podařilo objevit zatím nejhustší síť keltských osad a dvorců na Moravě (i když ne všechna místa byla osídlena současně). Sídliště byla v tratích U dálnice a Podnivčí, U lysické silnice, v Krchůvkách, Na Nivě a Zádvoří, V Zadních sekerkách, v Mezichlumí, na Perné, u Špitálky v trati Široký a v Potočinách. Celé bylo prozkoumáno nejmladší z nich v trati Písky, kde v posledním století př.n.l. žili vedle zemědělců i řemeslníci a obchodníci s širokými kontakty po tehdejším známém světě (mimo již dříve zmíněné předměty můžeme uvést i drobné šperky z jihovýchodní Evropy, držadlo bronzového poháru se severní Itálie, luxusní barevně malovanou keramiku aj.). Na téměř všech sídlištích byla nalezena železářská a kovářská struska dokládající místní zpracovávání železa. Na sídlišti v Zadních sekerkách ze 4. stol. př.n.l. byl odkryt i sklad připravené rudy a vápence, na sídlišti na Nivě byla objevena (zatím jako jediná na Moravě) železářská pec z 3. - 2. stol. př.n.l. s vloženým dyznovým panelem. Šperkařské dílny odlévající předměty z barevných kovů byly odkryty v Mezichlumí, na Pískách a na Nivě, v Mezichlumí byl nalezen i odlévací tyglík se zbytky zlata. Ze zničeného hrobu při stavbě německé dálnice pochází velitelský mečík a nádoba, jinak jsou keltská pohřebiště dosud neobjevena. Příchod dalších obyvatel několik málo desetiletí před koncem starého letopočtu naznačují i nálezy z Písků. Jednak zde byly nalezeny především šperky z germánského prostředí, jednak časté ožehnutí základů keltských chat naznačuje, že výměna vládnoucí moci v oblasti nemusela proběhnout nenásilně.

Doba Germánů (doba římská a doba stěhování národů)

Germánské kmeny Svěbů se v oblasti usídlili na několik století již nového letopočtu (doba římská trvala přibližně od počátku letopočtu k roku 375, pak následovala doba stěhování národů, která končila zhruba v první třetině 6. stol. n.l.). Předchozí desítky a snad i stovky generací dřívějších osídlení vytvořily kulturní krajinu s cestami, mezemi ohraničenými poli ap. a v tomto prostředí se opět na nejvhodnějších místech usadili i nově příchozí. Jejich nejstarší sídliště bylo vybudováno v trati U dálnice a Podnivčí již v 1. stol. a bylo zčásti prozkoumáno při stavbě dálnice. Další ves byla objevena na obou březích Lysičky v trati Zadní sekerky a Mezichlumí, nejstarší nálezy pochází z 2. stol. Velká osada stála na břehu potoka od Žerůtek, v trati U Lysicka. Na většině z nich pokračovalo osídlení přinejmenším až do 5. stol., kdy již mluvíme o době stěhování národů. Tehdy se dalo do pohybu velké etnické společenstvo germánských Langobardů, kteří přinejmenším několik desetiletí sídlili na Moravě před jejich postupným stahováním se směrem k jihu na území někdejší Římské říše. Dlouhé přetrvávání místních vsí naznačuje, že náš kraj byl patrně mimo tento hlavní proud a je možné, že to bylo ještě původní svěbské obyvatelstvo, které se v druhé třetině 6. stol. smísilo s nově příchozími slovanskými kmeny (stejně tak jako s nimi předtím Keltové, ti s předchozími atd.). V 5. stol. ještě vzniklo nové osídlení v trati Zádvoří a Niva, dvorec nebo malá osada byla postavena v trati Krby. Hroby neznáme. Pokračovala dále železářská produkce na většině sídlišť. Udržela se znalost hrnčířského kruhu.

Doba Slovanů (doba hradištní - časný středověk)

Patrně již před polovinou 6. stol. pronikli do našeho kraje první slovanští obyvatelé, kteří společně se směsí předchozích etnik vytvořili základ dnešní populace. Jejich první vesnice známe z dříve uváděných polních tratí Niva a Zádvoří a druhou ves v trati U dálnice. Osídlení krajiny i katastru nebylo několik století příliš husté, projevil se zde patrně velký odchod značné části původního obyvatelstva k jihu na území někdejší Římské říše. Až teprve v období Velké Moravy, koncem 8. a v průběhu 9. stol., vznikly nové vsi v trati Krchůvky a Nepluště. Na všech těchto osadách nacházíme doklady železářské výroby přinejmenším v 9. stol. V trati Zádvoří a Niva byla prozkoumána z této doby kovárna, vyhřívačka (to je zařízení pro přípravou oxidaci železné rudy před tavbou) a tavicí pec, do níž se dmychalo koženým

měchem s keramickým náústím - dyznou. Železná ruda byla získávána a zpracovávána na současném sídlišti v Nepluštích. Po zániku Velkomoravské říše na začátku 10. stol. však nové osady opět zanikly. Skončilo ale také osídlení v tratích Niva a Zádvoří, pokračoval jen vývoj vsi U dálnice (až do 11. či 12. stol.). Nově však v té době byla založena osada na ostrožně "farského kopečku" a na přilehlém pravém břehu Lysičky pod ní. Zde tedy vznikl základ dnešní vsi. Na ostrožně s dnešní farou snad byla dřevěná tvrz (není však nikterak doložena). Ves byla ve vlastnictví místního vladyckého rodu, jehož jednotliví členové hospodařili na několika dvorcích (později jsou uváděny v historických zprávách nejméně dva dvory). Jejich počet se postupem doby mohl měnit, stejně tak jejich poloha. Jeden dvůr snad byl přímo v areálu nové vsi (v místě dnešní usedlosti č.2), další několik set metrů severněji mezi Zlámaninou, zahradami a polním úvozem nad Crhákovými (proto se dodnes jmenuje část obce za touto polohou Zádvoří). Až ve středověku byl uváděn dvůr U Spustých (původně Na pustém), další mohl být podle nálezů v místě ústí Úvozu do vsi (dům Vykoukalových). Původní ves na "farském kopečku" byla poměrně malá, v 11. a 12. stol. byla její delší osa ohraničena na jihu dnešní mateřskou školkou a farou a na severu usedlostí č.2. Až od konce 12. a zejména v 13. stol. se osídlení zahušťovalo i mezi zmíněnými dvory. I tak se i ve středověku osídlení omezovalo v prostoru mezi Býkovkou na jihu a ústím Úvozu do vsi a dnešní hasičkou na severu. V tomto prostoru byly díky dvorům nepravidelně osídleny oba břehy Lysičky. Vlastník vsi nechal ještě před koncem 12.stol. postavit uprostřed tehdejší osady kostel (věž a kněžiště byly přistavěny až mnohem později), předtím zde žádný nebyl. Protože tehdy byla nejbližší plocha okolo kostela zastavěna, pohřbívalo se na poměrně prudkém severním svahu a až ve středověku byl vytvořen prostor pro hřbitov okolo kostelní stavby. Hroby z 12. stol. zde zkoumal zmíněný J. Knies. Starší pohřebiště k dřívějším osadám dosud nejsou známa. Koncem 12. a ve 13. stol. nastal velký rozmach osídlení v celém kraji (začalo výrazné osidlování Dražanské vrchoviny a Českomoravské vysočiny) a zahušťovala se i sídlištní síť v našem katastru. Byla založena nová ves na terase nad dnešním Porčovým mlýnem (zanikla již do 15. stol. a neznáme ani její jméno), další vesnice vznikla v dnešní severní části katastru v trati Lhotky (rovněž již v 15. stol. zanikla a ani o ní nemáme žádné historické zprávy, jméno polní trati však prozrazuje, že to byla jedna ze Lhot nebo Lhotek). Patrně v té době byl založen i dvůr Svěslav u Jestřebí. V blízkosti Špitálky a černoohorského Dvora

byla ve stejném čase jako předešlé dvě další ves, která posléze zanikla. Ta ležela (podobně jako další bezejmenná ves v trati U zeleného kříže u Černé Hory) na trase dopravní a obchodní trasy zvané Trstenická stezka. Ta protínala náš katastr od jihu k severu. V 13. stol. vznikla také pod nově založeným hradem na kopci Paseka osada Černá Hora. Tolik stručné shrnutí dosavadních archeologických zjištění.

Velmi skrovné historické prameny se o naší vsi zmiňují až poměrně pozdě. K roku 1173 je datováno svědectví bratrů Vseslava a Jakuba z Bořitova (zápis o něm byl učiněn až r.1240, ale to byla celkem běžná a hodnověrná praxe dodatečně písemně podchycovat většinou právní úkony učiněné dříve ústně). Vladycký rod, jehož byli příslušníky, však v průběhu 14. stol. vymřel patrně po přeslici a ves se postupně stala trvalou součástí rozrůstajícího se černoohorského panství. Za zmínku stojí zjištění, že název vsi Bořitov (patrně od vlastního jména Bořita, se kterým se několikrát u místního vladyckého rodu setkáváme), je dle jeho formy mnohem mladší a odpovídá až zhruba 12. - 13. stol. Ani ve starších pramenech, kde bychom název vsi očekávali (např. Zdíkova listina) Bořitov zmíněn není a je docela možné, že došlo k přejmenování vsi.

Významné archeologické lokality v Bořitově

Mgr. Zuzana Pančíková

Bořítov – Horky

- stanice neandrtálských lovců ze závěru středního paleolitu – 40 000 př.n.l.

V období doby ledové kolem 40 000 př.n.l. bylo území Boskovické brázdy poměrně hustě osídleno neandrtálci. Skupiny lovců člověka neandrtálského žili převážně v jeskyních, v teplejších obdobích doby ledové si budovali tábořiště v otevřené krajině a živili se lovem stádní zvěře. Největší tábořiště v oblasti Boskovické brázdy bylo zjištěno na Horkách u Bořítova. Pochází odtud několik tisíc kamenných štípaných nástrojů, které zde byly i vyráběny z místních surovin.

Bořítov – Na Křibě

- sídliště kultury se zvoncovitými poháry, pozdní neolit, 2300 – 2000 př. n. l.

Kultura cizích nomádských bojovníků – lukostřelců se k nám dostala až z území Pyrenejského poloostrova. Původně se živili chovem dobytka, v našich krajích se začali usazovat a věnovat zemědělství. Lid této kultury vyráběl kamenné nástroje i první měděné předměty. V oblasti Lysické sníženiny je jejich osídlení velmi výrazné, buď se jedná o kostrová pohřebiště ve skrčené poloze, nebo pozůstatky sídlišť. Na materiál bohaté sídlištní objekty byly prozkoumány v Bořítově v poloze Na Křibě.

Bořítov – Druhý díl

- pohřebiště a sídliště kultury lužických popelnicových polí, doba bronzová, 1300 – 800 př.n.l.

V období mladší a pozdní doby bronzové dochází k výraznému nárůstu počtu obyvatel. Lid kultury popelnicových polí své mrtvé spaloval a v urnách ukládal spolu s milodary do hrobů, nad kterými často navršoval mohyly. Vznikali "popelnicová pole", část jednoho byla objevena na Druhém dílu. Sídliště patřící k tomuto pohřebišti se rozkládalo v jižní části vsi. Při záchranném archeologickém výzkumu se zde podařilo nalézt množství zlomků nádob, část hliněného obětního oltáře a kamenné formy na odlévání bronzových předmětů.

Malý Chlum u Krhova

- hradiště z pozdní doby bronzové až starší doby železné (800 - 400 př.n.l.)

Hradiště oválného tvaru s plochou asi 1,5 ha, s převýšením cca 90 m, tvořené zpevněnými písky a opukou. Po obvodu probíhá viditelný val, v jižní, snížené části lokality se zřejmě původně nacházel vstup do hradiska. Lokalita je dnes zatravněna a částečně zničena lomem, na vrcholu se nachází dřevěná rozhledna. Hradiště bylo objeveno na konci 19. století J. Kniesem, v 80. letech 20. století zde archeologický výzkum prováděl A. Štrof. Na základě materiálu bylo hradiště zařazeno do období slezské fáze kultury lužických popelnicových polí z pozdní doby bronzové a do starší doby železné (kultury platěnická a horákovská).

Bořitov – Písky

- sídliště z mladší doby kamenné (neolit, 5 500 - 3 500), - keltská osada z mladší doby železné/laténské, 150 - 50 př.n.l.

V místě keltské osady kdysi tábořili lovci, později v mladší době kamenné zde stávala osada lidu kultury s lineární keramikou. V druhém století před naším letopočtem si tu vybudovali osadu Keltové. V 70. a 80. letech 20. století proběhl archeologický výzkum celé lokality, jedná se tak o jedinou komplexně prozkoumanou osadu z této doby na Moravě. Na sídlišti byly prozkoumány zbytky kůlových staveb i zahloubených chat a objeveny nálezy dokládající zemědělskou činnost a řemeslnou výrobu, nechybí ani doklady dálkového obchodu.

Bořitov - Mezichlumí

- keltské výrobní objekty z doby laténské (konec 4. - zač. 2. stol. př.n.l.);

Lokalitu objevil A. Štrof, nachází se na mírném, jihozápadně orientovaném svahu nad Lysickým potokem. V 70. letech zde byl prozkoumán komplex jam nepravidelného tvaru s ohništěm, interpretovaný jako pozůstatky laténského hutnického objektu, početné nálezy strusky a železné rudy v jeho blízkosti ukazují, že v jeho blízkosti fungovali železářské pece. Kromě zpracování železa zde probíhala i tavba drahých kovů, jak dokládá nález tyglíku se stopami zlata.

Bořitov – Niva, Zádvoří, U kostela**- slovanské osídlení (doba hradištní), 6.-12. století**

Nejstarší slovanské osady na katastru Bořitova byly založeny již v 6. století. Z období Velkomoravské říše pochází z několika míst v Bořitově stopy železářské výroby. V tratích Niva a Zádvoří byla z této doby prozkoumána kovárna, vyhřívačka a tavicí pec. V blízkosti kostela bylo koncem 19. století nalezeno několik slovanských hrobů, s kostrami ležícími v řadě tváří k východu. Jedna z koster měla kolem hlavy tzv. záušnice – typický šperk, který nosili slovanské ženy ve vlasech.

